



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 28 Volume: 6 Issue: 28

Güz 2013 Fall 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

GÜVENLİK SORUNLARI VE BAĞIMSIZLAŞMA KISKACINDA ÖZBEKİSTAN - RUSYA İLİŞKİLERİ (1991-2013)

UZBEKISTAN - RUSSIA RELATIONS IN THE GRIP OF GAINING INDEPENDENCE AND SECURITY PROBLEMS (1991-2013)

A. Sait SÖNMEZ*

Öz

Orta Asya bölgesi yaklaşık 150 yıl boyunca Rus işgali altında kalmıştır. İşgal döneminde Rusya'nın Orta Asya politikaları Taşkent üzerinden yürütülmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Moskova - Taşkent ilişkileri eyalet - merkez statüsünden eşit statüye yükseldi. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya'daki stratejik çıkarlarını yeniden formüle eden Rusya bölgeye geri döndü. Bölgede nüfuz alanı oluşturmak isteyen Rusya için Özbekistan'ın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Fakat bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan, öncelikle Rus etki alanından kurtulmağı gerektiren, bağımsızlaşma politikalarına ağırlık vermektedir. Diğer yandan Özbekistan bu dönemde bazı güvenlik sorunlarıyla karşılaşmıştır. Fakat Özbekistan bu sorunların çözümü için Rusya ile işbirliğine gitmek zorunda kalmaktadır. Çalışmada Orta Asya'nın en güçlü ülkesi olan Özbekistan ile Avrasya'nın hâkim gücü konumundaki Rusya arasındaki ilişkiler incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Özbekistan, Rusya, Fundamentalist Örgütler, Bağımsızlaşma.

Abstract

The Central Asia region had been under Russian occupation for approximately 150 years. During this period, Tashkent was the center, where the Russia policies on Central Asian were executed. After the dissolution of Soviet Union, the Tashkent - Moscow relations developed from province-center status into equal status. But in the post cold war period, Russia having redefined its strategic interests in Central Asia, returned to the region. The importance of Uzbekistan for the Russia, wishing to extend its influence in the region, revived once more. However, since its post independence period, Uzbekistan has been giving priority to policies on gaining its independence, which firstly necessitates rescuing from Russian influence. Moreover, Uzbekistan has faced some security problems and it has had to cooperate with Russia to overcome these problems. In this paper, the relations between Uzbekistan, the most powerful country in Central Asia and Russia, the overwhelming power in Eurasia, are analysed.

Keywords: Central Asia, Uzbekistan, Russia, Fundamentalist Organizations, Strengthen its Independence.

1. Giriş

Günümüzde Orta Asya'daki siyasi gelişmelerin belirlenmesinde, etkili olan iki önemli aktör olarak, Sovyetler Birliği'nin ardılı durumundaki iki ülke olan Rusya ve Özbekistan öne çıkmaktadır. Bu ülkelerden Rusya 141 milyonluk nüfusu, 17,075,400 km²lik yüz ölçümü, (<http://tr.wikipedia.org-a>) başta enerji olmak üzere sahip olduğu yer altı ve yer üstü

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail : sonmez1975@gmail.com

zenginlikleri ve nükleer güç ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olması gibi nedenlerden dolayı Sovyetler Birliği'nin varisi durumundadır. Özbekistan ise yaklaşık 30 milyonluk nüfusu ile eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında Rusya ve Ukrayna'dan sonra üçüncü büyük ülkedir. Özbekistan ayrıca jeopolitik konumu itibarıyla Orta Asya bölgesinin tam ortasında yer almaktadır. Rusya, Çin ve İran gibi bölgesel güçlerle ortak sınıra sahip olmayan Özbekistan diğer Orta Asya ülkeleri ve Afganistan ile sınırdadır. Diğer yandan bölgenin ikinci büyük ekonomisi olan bu ülke Orta Asya'daki en büyük askeri güçtür. Ayrıca başta pamuk, uranyum ve altın olmak üzere önemli yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahiptir. Etnik yapısı diğer bölge ülkelerine göre daha homojen yapıda olan bu ülke Orta Asya'da bölgesel güç olmaya aday tek ülkedir¹.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ise beraber yaklaşık yüz elli yıl boyunca eyalet merkez seviyesinde yürütülen Taşkent Moskova ilişkileri eşit statüye yükselmiştir. Ancak bu ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinden itibaren Batıyla ilişkilere ve ekonomik ve politik reformlara ağırlık veren Moskova Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik kapsamlı bir politika geliştirmemiştir. Ancak zamanla bölgedeki çıkarlarını formüle eden Moskova neo emperyal politikalar izlemek üzere bölgeye geri dönmüştür. Stratejik çıkarları doğrultusunda Orta Asya'yı yeniden kontrolü altına almaya çalışan Rusya için bölgenin kilit ülkesi durumunda olan Özbekistan'la ilişkilerin geliştirilmesi bir siyasi öncelik haline geldi.

Özbekistan ise sahip olduğu potansiyelleri harekete geçirerek bağımsızlaşma politikası takip etmektedir. Bu politika öncelikle yaklaşık 150 yıl boyunca işgali altında kaldığı Rusya'nın Özbekistan üzerindeki etkisini asgari düzeye indirme çabalarıdır. Bu doğrultuda Rus etki alanına girmeyi gerektiren birçok konuda Moskova'ya muhalefet etmiştir. Ancak Özbekistan bağımsızlığını kazanmasıyla beraber bazı iç ve dış güvenlik sorunlarıyla karşılaştı. Bu sorunları aşmak için Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyan Özbekistan bazı alanlarda işbirliğine gitmeye başladı. Çalışmada Orta Asya'nın en güçlü ülkesi olan Özbekistan'ın Avrasya'nın hâkim gücü konumundaki Rusya ile ilişkileri incelenmektedir.

2. Rusya'nın Orta Asya Politikası'nın Tarihsel Arka Planı

1480 yılında Moğol - Tatar egemenliğinden kurtulan Ruslar Asya'ya doğru ilerlemeye başlamışlar, XVI. yüzyılın ortalarında Kazan ve Astrahan Hanlıklarını işgal ettikten sonra ise Sibirya'ya yönelmişlerdir. Böylece Orta Asya'nın kuzeyine kadar ilerleyen Rus Çarlığı 1700 senesinde Buhara ve Hive Hanlıkları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine bölgeyle ilgilenmeye başlamıştır. XVIII. Yüzyıl boyunca Avrasya'nın diğer bölgelerinde ilerlemeye devam eden Rus Çarlığı 1830'dan itibaren bugünkü Kazakistan'ın kuzey bölgelerinden başlayarak Orta Asya'yı işgale yönelmiştir. Özellikle Kırım Savaşı (1856) ile batıya doğru yayılması engellenen Rus Çarlığı Orta Asya'ya yönelmiş, 1865-1885 yılları arasında bölgenin tamamını işgal etmiştir. Orta Asya'da işgal edilen son hanlıklar bugün ki Özbekistan coğrafyasında yer almaktaydı. İşgal tamamlandıktan sonra Taşkent Türkistan'ın başkenti yapılarak bu şehir üzerinden Türkistan idare edilmeye başlandı. Bu ülkedeki yetişen pamuk ve diğer doğal kaynaklara göz diken Rus idarecileri 1906 yılında Rusya'nın Orenburg vilayeti ile Taşkent arasında demir yolu yapmışlar, bölgeye ortadoks misyonerler göndermiş ve Rus nüfus yerleştirmişlerdir. Bu dönemde Orta Asya Türkleri arasında Ceditçiler öncülüğünde Genç Buharalılar ve Genç Hiveliler gibi milliyetçi hareketler ortaya çıkmıştır (Cafersoy, 2001: 153-158).

Bolşevik Devrimi sonrasında Taşkent Sovyeti kurularak Orta Asya'nın idaresine buradan devam edilmiştir. Aralık 1917'de Kokand'da Orta Asya müslümanları kongre düzenlemişler ve bu kongrede Rusya'nın egemenliğinde özerk bir sistem kurulması kabul edilmiştir. Ancak bu deklarasyon Bolşevikleri rahatsız etmiş sonuçta Taşkent Sovyeti

¹ Çalışmanın bu kısmında yayın aşamasındaki, A.Sait Sönmez, "Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler", ss. 1-2'den yararlanılmıştır.

Kokand'daki yapılanmayı kanlı bir şekilde bastırmıştır. Diğer yandan Fergana Vadisinde Bolşevik işgaline karşılık yerel halk tarafından Basmacı Hareketi kurulmuştur. Ancak bu hareket Kızıl Ordu karşısında 1919-1922 yılları arasında direnişte bulunsa bile bölgenin yeniden işgal edilmesine engel olamamıştır. Aralık 1922'de yapılan idari düzenlemede bölge Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) bağlanmıştır. Ancak 1924 ve 1936'da yapılan idari düzenlemelerle Türkistan Özerk SSC beş farklı cumhuriyete bölünmüştür (Cafersoy, 2001: 159-160). Böylece İslam ve Türk üst kimliği etkisinde şekillenen bütünlük bozularak yerine küçük ve yönetilebilir milli hükümetler kurulmuştur. Böylece *diyalektikten milli dil, kabileden milli devlet* kuran milletler siyaseti uygulamaya konmuştur (Karasar, 2001:221). Diğer yandan bu dönemde Orta Asya'daki dini ve kültürel hayata müdahale edilmiş, bu bağlamda bölgede kullanılan Arap alfabesi önce Latin alfabesine 1940 senesinde ise Kiril alfabesine dönüştürülmüştür. Kültürel hayata yapılan müdahaleler II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında hafifletilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde de Özbekistan Orta Asya'nın ekonomik, politik, askeri ve kültürel merkezi olma özelliğini korumuştur. Özbekistan Orta Asya'da önemli bir ekonomik ve ticari merkez haline geldi. Sovyet pamuk ve lifinin % 95'ini Özbekistan'dan sağlanmaktaydı. Diğer yandan Orta Asya Müslümanlar Kurulu 1943 senesinde Taşkent'te kurulmuştur. Ayrıca Türkistan askeri bölgesinin üst seviyedeki askeri kurumlarının çoğu Taşkent'te idi. Özbekistan SSC'nin bölgedeki bu "özel" konumundan dolayı Kremlin bu cumhuriyet üzerinden Orta Asya'yı idare etmeyi sürdürdü. Böylece Özbekistan bölgede gayri resmi liderlik statüsü kazandı. Bu durumun dolaylı bir sonucu olarak Özbekistan Komünist Partisi ülkenin politikalarının belirlenmesinde kısmen "özerk" davranma imkânına kavuşmuştur. Özellikle 1959-1983 yılları arasında Özbekistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliğini yapan Şeref Raşidov döneminde Özbek siyasi eliti Moskova'dan "takdir" yetkisi almıştır (Cafersoy, 2001: 160-163).

SSCB'nin dağılma sürecine girdiği dönemde Orta Asya cumhuriyetleri bağımsızlığa hazırlıksız yakalanmışlardı. Politik-idari yapılanmadaki eksikliğin yanı sıra özellikle merkez ve çevre arasında oluşan ekonomik sistem hazırlıksızlığın temel nedenlerini oluşturmaktaydı. Örneğin Tacikistan'ın bütçesinin % 85'i Moskova tarafından karşılanmaktaydı. Dolayısıyla Orta Asya cumhuriyetleri Kremlin tarafından bir "yük" olarak görülmekteydi (Purtaş, 2005: 190). Diğer yandan Glastnost politikasının uygulanmaya başlandığı dönemde Orta Asya'da dini ve milli bir canlanma ortaya çıkmıştı. Ancak bu canlanma SSCB'nin batısındaki cumhuriyetlerde ortaya çıkan hareketlerden farklı olarak, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı, bir bağımsızlık talebine dönüşmemiştir. Nitekim SSCB'nin bir gevşek bir federasyona dönüştürülerek devam ettirilmesine için Mart 1991'de düzenlenen "Yeni Egemen Devletler Birliği Anlaşması" referandumuna bağımsızlık talebinde bulunan Ermenistan, Gürcistan Moldova ve üç Baltık cumhuriyeti katılmamıştır. Ancak Orta Asya cumhuriyetleri katılmışlar ve % 90-95 civarında olumlu oy kullanarak SSCB'nin devamını desteklemişlerdir. İlginç olan ise bu referandumda Rusya Federasyonu'nda % 53,5 olumlu oy çıkmıştır (Purtaş, 2005: 190). Bu durum Rusya halkının yarıya yakınının SSCB'nin devamını istememeleri, yani çevredeki "yükten" kurtulmak istemeleri anlamına gelmekteydi. Hatta Komünist yönetime muhalefetiyle tanınan ünlü Rus aydın Aleksandr Soljenitisin yeni birliğin Rusya Federasyonu, Ukrayna, Belarus ve kuzey bölgelerinde yoğunlukla Rusların yaşadığı Kazakistan arasında kurulmasının gerekli olduğunu iddia etmekteydi. Gerçektende Kazakistan dışındaki diğer cumhuriyetlerin liderlerinin davet edilmediği 8 Aralık 1991 tarihli zirvede Rusya, Ukrayna ve Belarus liderleri Minsk Deklarasyonunu yayınlarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurduklarını ilan etmişlerdir. Nitekim bu dışlayıcı yaklaşım Orta Asya cumhuriyetlerinin liderlerini kendi aralarında Türkistan Cumhuriyetleri Birliği de dâhil alternatif arayışlarına itmiştir. Ancak kurucu üyelik imkânı tanınması şartıyla BDT'ye üye olabileceklerini belirtmişlerdir. Sonuçta bu şartın kabul edilmesiyle BDT'ye üye olmuşlardır (Purtaş, 2005: 50, 58-59).

3. Özbekistan - Rusya İlişkilerini Etkileyen Faktörler

3.1. Özbekistan'ın Temel Güvenlik Sorunları²

Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan iki önemli güvenlik sorunuyla karşılaşmıştır: Ülke içinde faaliyet gösteren fundamentalist gruplar ve Afganistan ve Tacikistan'da yaşanan iç savaşlar. Özbekistan'da faaliyet gösteren fundamentalist gruplardan ikisi ön plana çıkmaktadır: Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) ve Hizbi Tahrir (HT). ÖİH 1992 yılında Tahir Yoldaş'ın liderliği ve Cuma Namangani'nin askeri sorumluluğunda kurulmuştur. Örgüt Tacik muhalefet hareketi ve Talibanla bağlantı kurmuş ve Afganistan'da askeri ve doktrinler eğitim almıştır. Böylece Orta Asya'daki bazı İslami hareketler ideolojik ve yöntemsel olarak "radikalleşmeye" başlamıştır. ÖİH ilk silahlı eylemini 1997 yılında gerçekleştirdi. Aralık 1997'de Namangan kentinde 4 Özbek polisi öldürüldü (Çelikpala, 2006: 236). Şubat 1999'da İslam Kerimov'a yönelik Taşkent'te düzenlenen suikast sırasında 13 kişi ölmüş, 128 kişi de yaralanmıştır (Yaman, 2010: 603). 1999 yılının yaz aylarında Kırgızistan'ın Batken bölgesini işgal eden ÖİH gerillaları, Ağustos 2000'de Özbekistan'ın güneyindeki dağlık Surkhandarya'da Özbek silahlı kuvvetleriyle çatışmalara girdiler. 100'den fazla askerin öldüğü çatışmalar kısa sürede Taşkent yakınlarına kadar sıçradı. Böylece ÖİH Taşkent için en önemli güvenlik sorunu haline geldi. 11 Eylül olayları sonrasında düzenlenen operasyonla ÖİH'ye ağır darbe indirildi. Ancak örgüt tamamen bitirilemedi. Örgüt üyelerinin bir kısmı yeniden Orta Asya'ya sızarak uygun zemini kollamaya başladılar. Nitekim Nisan 2005'te Özbekistan'da dört gün süren intihar eylemleri düzenlemişlerdir. Ayrıca Haziran 2005'te Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İsrail büyükelçiliklerine saldırılar düzenlemişlerdir (Çelikpala, 2006: 238-240). Son olarak 2009 yılında Özbekistan - Kırgızistan sınırında, Hanabad, Andican ve Taşkent'te bombalı saldırılar gerçekleştirdiler (Nichol, 2011:15).

Orta Doğu menşeli bir örgüt olan HT küresel ölçekte faaliyette bulunmakta ve şiddet yolunu seçmemektedir. Örgüt bünyesinde hilafet, cihad ve teokratik devletle ilgili çalışmalar yapılmaktadır (<http://english.hizbuttahrir.org>). Propaganda yöntemleriyle Özbekistan'ın yanı sıra Tacikistan ve Kırgızistan'da da faaliyette bulunan HT uzun vadede Orta Asya'da bir din devleti kurmayı hedeflemektedir. Örgütün gücü her geçen gün artmaktadır. 2000'li yılların başı itibarıyla sadece Taşkent ve çevresindeki üye sayısının 60 bine ulaştığı iddia edilmektedir (Karasar, 2001: 237). Bu artışın nedeni ÖİH ve diğer radikal örgütlerin Özbekistan'ı terk etmeleri üzerine ortaya çıkan boşluğun, HT tarafından doldurulmasıdır. Her ne kadar şiddete başvurmasa da terör eylemlerinden HT'yi de sorumlu tutan Kerimov yönetimi, 1998'den itibaren bu örgüte karşı operasyonlar başlatmıştır (Yaman, 2010: 607).

Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan için güvenlik sorunu haline gelen diğer gelişmeler ise Tacikistan ve Afganistan'da başlayan iç savaşlardır. Tacik iç savaşı Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Tacikistan komünist partisi eliti ve muhalefet arasında başlayan iktidar mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Tacik iç savaşı sonucunda yaklaşık 100.000 kişi hayatını kaybetmiş, 600.000 kişi yerlerinden göç etmek zorunda kalmıştır. Özbekistan ve Rusya'nın Tacik hükümetini desteklemeleri sayesinde Şubat 1993'ten itibaren Duşanbe ve çevresinde denetimi sağlandı. 17 Eylül 1994'de ateşkes imzalandı (Aydın ve Baycaun, 2005: 384).

Özbekistan birçok açıdan Tacik iç savaşından etkilenmekteydi. Öncelikle Özbekistan'da Tacikler ve Tacikistan'da Özbekler yaşamaktadır. Ayrıca Tacikistan'ın bazı bölgeleri ile Özbekistan arasında sıkı ekonomik bağlar kurulmuştu. Kerimov yönetiminin en önemli endişesi, Tacikistan'daki muhalif güçlerin iktidarı ele geçirmesi durumunda, Özbekistan'daki Tacikleri ve radikal örgütleri etkilemesidir. Zaten ÖİH'nin lideri iç savaş sırasında Tacikistan'a yerleşmişti. Daha sonra Taşkent'in Duşanbe'ye yaptığı baskılar sonucunda Özbeklerin yoğun olarak yaşadıkları, Afganistan'ın Mezari Şerif bölgesine yerleşmiştir (Kasım, 2010: 512). Ancak

² Çalışmanın bu bölümünde yayın aşamasındaki, A.Sait Sönmez, "The Effects of Security Problems on the US-Uzbekistan Relations", ss. 2-4'den yararlanılmıştır.

Tacikistan siyasal sisteminde hala kırılğan bir yapı söz konusudur. Kerimov yönetimi iç savaş sonrasında bu ülke üzerinde zaman zaman Rusya ile rekabete neden olan nüfuz mücadelesi başlatmıştır.

Afganistan İç Savaşı ise 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında mücahit gruplar arasında başlayan iktidar mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Daha sonra kendilerini "Taliban" olarak adlandıran bir grup medrese talebelerinin Pakistan'ın da yardımını alarak mücadeleye katılmasıyla iç savaş daha da şiddetlenmiştir. Taliban kısa bir süre sonra Afganistan'ın önemli bir kısmına hâkim oldu. 1994 yılında Kandahar'ı ele geçirerek başkent yapan Taliban güçleri, 1995 yılında ise Şiilerin yoğun olarak yaşadığı Afganistan'ın batısındaki Herat'ta, 1996 yılında ise Kabil'de kontrolü sağladı. Buna karşılık Ahmet Şah Mesut ve Özbek General Rashid Dostum gibi değişik gruplar Talibana Karşı "Kuzey İttifakını" kurdular. Ancak Özbekistan başta olmak üzere dış ülkelerden maddi destek olan bu ittifak Taliban karşısında başarılı olamadı. 1998 yılında Kuzey ittifakının merkezi olan Mezarı Şerif Taliban'ın kontrolüne girdi (Balcı, 2010: 391-392). "Kuzey ittifakı" tamponunun ortadan kalkmasıyla beraber Taliban yönetimi Özbekistan'a komşu olmuştu.

Nüfusun % 6'sı Özbeklerden oluşan Afganistan'da yaşanan iç savaş birçok açıdan Özbekistan için güvenlik sorununa dönüşmüştür. Öncelikle Afganistan'da teokratik yönetimin işbaşına gelmesi, diğer Orta Asya Cumhuriyetleri gibi "laik" Özbekistan'ı da tehdit etmekteydi. Zaten ÖİH yöneticileri Tacikistan'dan sonra Afganistan'a yerleşmişler ve buradan Özbekistan'a yönelik operasyonlar düzenlemekteydiler. Özellikle Kandahar'ın düşmesinden sonra bu operasyonlar daha da arttı. Kerimov yönetimi Afganistan sorununa önlem almak için Rusya ve diğer Orta Asya cumhuriyetleri ile yakınlaşmaya çalıştı. Diğer yandan Özbekistan hükümeti bazı ÖİH üyelerinin Özbekistan'a verilmesi için Pakistan'da Taliban yetkileri ile pazarlıklar yaptı. Ancak Taliban'ın "tanınma" şartı bu konuda anlaşmaya varılmasına engel oldu (Güler, 2001: 191-192).

3.2. Rusya'nın Orta Asya'daki Stratejik Çıkarları

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı dönemde Orta Asya bölgesi Rusya için bir yük olarak görülmekteydi. Ancak Moskova'nın bölgeye bakışı ekonomik, politik ve güvenlik faktörlerinden dolayı Yakın Çevre Doktrini'nin ilan edildiği 1993 yılından itibaren değişmeye başladı. Kremlin'in bölgeye yönelik stratejik hesaplarında öncelikli olarak şu faktörler yer almaktaydı: bölge dünya piyasalarında rekabet edemeyen Rus malları için önemli bir pazar idi, bölgedeki gelişmeler Rusya için bir güvenlik sorunu haline gelebilirdi ve bölge ülkelerinde yaşayan Rus vatandaşlarının durumu anavatan Rusya'yı ilgilendirmekteydi. Sonuçta Rusya Orta Asya'da yaşayan Rus azınlıkların haklarını bahane ederek Orta Asya'ya geri döndü (Purtaş, 2005: 190). Süreç içerisinde Moskova'nın netleşen çıkarlarına paralel olarak Orta Asya Rus dış politikasının yoğunlaştığı en önemli alanlardan biri haline geldi. Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını güvenlik, politik ve ekonomik kaynaklı nedenler olarak sınıflandırmak mümkün.

Günümüzde Rusya bölgeden gelebilecek birçok güvenlik sorununa açık bulunmaktadır. Rusya'nın Orta Asya ile olan 7000 km'lik sınırını Rusya Kazakistan sınırı oluşturmaktadır. Ancak Sovyetler Birliği döneminde çizilen bu sınırda koruma önlemleri alınmamıştır. Sınırdaki kontrol noktaları ve karakolların kurulması ise milyarlarca dolarlık harcama gerektirmektedir. Dolayısıyla Rusya BDT'nin dış sınırlarının korunacağı bir sistemi savunmaktadır (Bakshi, <http://www.idsa-india.org>). 1990'lı yılların ortalarında bazı Rus yetkililer Rusya'ya yönelik yeni tehdidin artık NATO'dan veya Rusya'ya yapılacak nükleer veya konvansiyonel saldırılardan gelmediğini, yeni dönemde iç ve dış güvenlik sorunlarının iç içe geçtiğini belirtmişlerdir. Rusya'yı tehdit eden esas tehlike olarak güney sınırlardan gelen istikrarsızlık, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, mülteci akımı ve radikal hareketler olarak belirtilmiştir (Lapidus, 2001: 3). Bölgedeki istikrarsız ortamı da göz önüne alan Rus yetkililer, Orta Asya'yı tehlikelere gebe olan tampon bir bölge olarak görmektedir. Bundan dolayı Rusya güneyindeki bu bölgenin kaos üreten "Tacikistan'a" dönüşmesinde endişe etmektedir (Cutler, 2000: www.cacianalyst.org).

Başta uyuşturucu olmak üzere yukarıda belirtilen sorunların önemli bir kısmı Afganistan menşelidir ve Sovyet sonrası dönemde Orta Asya ülkelerini etkilemeye başlamıştır. Zira bir yandan Afganistan'da üretilen uyuşturucu Orta Asya üzerinden Rusya ve Avrupa pazarlarına nakledilmektedir. Diğer yandan bölgedeki dini ve milliyetçi hareketler Rusya Federasyonu'ndaki Müslüman ve Türk azınlıları etkileme potansiyeline sahiptir. Ayrıca bölgedeki istikrarsızlık Rusya'nın ekonomik ve siyasi girişimlerine zarar vermektedir. Bu nedenle Putin, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduğu Ocak 2000'de Amerikalı ve Avrupalı liderlere terörizme karşı ortak operasyon düzenlemeyi teklif etmiştir. Afganistan'daki eğitim kamplarının Avrupa ve Avrasya'daki uzantılarını ve bu grupların finansal desteklerine dikkat çeken ilk dünya lideri Putin idi. Diğer yandan Rusya Taliban'a karşı mücadele eden Kuzey İttifakını desteklemiştir. Ayrıca Taliban'a ve Taliban'ın destekçisi Pakistan'a yönelik Birleşmiş Milletler'de (BM) alınan yaptırım kararlarına katılmıştır. Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'a yapılan operasyonun destekleyicileri arasında Rusya da yer almaktaydı (Hill, 2002: www.brookings.edu).

Rusya, İran ve Orta Asya Cumhuriyetleri dünyadaki toplam doğal gaz rezervlerinin yaklaşık yarısına sahiptir. Petrol kadar taşınabilir olmayan doğal gaz Rusya'nın enerji stratejisinin belkemiğini oluşturmaktadır. İç talep ve artan ihracat için Orta Asya'daki hidro karbon kaynakları Moskova'nın enerji diplomasisinde önem arz etmektedir (Hill, 2002: www.brookings.edu). 2000 yılından itibaren petrol ve doğal gaz fiyatlarının artmasıyla beraber Rus ekonomisi büyümeye başlayınca Moskova Orta Asya'daki ekonomik çıkarlarını gözden geçirmeye başlamıştır. Rus enerji firmaları bölgedeki batılı firmalarla rekabete girişmiş, bölge ülkelerinin firmalarıyla ortak teşebbüslerde bulunarak enerji kaynakları üzerindeki etkisini artırmıştır (Nichol, 2011: 10).

Rusya biryandan Sovyetler Birliği döneminden kalma doğal gaz hatlarını restore ederek kullanmaya çalışmakta, diğer yandan alternatif boru hattı projeleri üzerinde durmaktadır. Enerji firmalarının dışındaki Rus özel sektörünün bölgeye yatırım yapabilmesi için Orta Asya ve Rusya arasındaki ulaşım ağları restore edilmektedir. Bu doğrultuda Baltık Limanından Volga Nehrine buradan da Kafkasya, Hazar Denizi ve Orta Asya üzerinden İran ve Hindistan'a uzanacak Kuzey-Güney ulaşım hattı hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Bu projeler Batılıları Orta Doğu Petrolünü Süveyş üzerinden Avrupa'ya taşıdıkları güzergâha alternatif olmaktadır. Nitekim askeri ve stratejik hedeflerin ötesinde ekonomik amaçları olan bu proje, Orta Asya'da istikrarın sağlanmasını gerektirmektedir (Hill, 2002: www.brookings.edu).

4. Özbekistan - Rusya İlişkileri (1991-2013)

4.1.Özbekistan'ın Bağımsızlaşma Politikaları Etkisinde Özbekistan - Rusya İlişkileri (1991-1998)

Özbekistan ilk dönem dış politikasının temel hedeflerini dışarıdan gelen baskılara karşı mümkün olduğunca "özerk" davranabilmek ve diğer ülkeler tarafından tanınmak şeklinde özetlenebilir (Lauralle, 2012:1). Aslında bu "özerklik" Moskova'dan bağımsız hareket etme imkan ve kapasitesinin geliştirilmesi isteği idi. Ancak "bağımsızlığa" hazırlıksız yakalanan Özbekistan için, en azından belirli bir dönem Moskova'nın yörüngesinden uzaklaşma gibi bir tercih söz konusu değildi. Öncelikle yaklaşık 150 yıl boyunca Rusya'nın hakimiyeti altında kalmış bir ülke için tarihsel-kültürel zorlukların yanısıra, devlet kurumlarının oluşturulmamış olması da bir başka sorun idi. Diğer yandan Rusya'daki komünist ve milliyetçi çevrelerin "Sovyetleri" diriltme hedefleri, Moskova'ya karşı temkinli bir siyaseti gerektirmekteydi. Zaten Moskova'ya ekonomik alandaki bağımlılık ve bölgedeki güvenlik sorunları Rusya'nın bölgedeki varlığını gerekli kılmaktaydı. Ancak bu siyaset belirli bir dönem devam edecektir. Kerimov'un ifadesiyle "*yeni bina yapılmadan eskisi yıkılamazdı*" (Bakshi, www.idsa-india.org). Hatta Orta Asya liderleri kendi istek ve çabalarıyla BDT'ye kurucu ye olarak katılmışlardır. *Ancak İslam Kerimov BDT bünyesinde oluşturulmakta olan yapılanmanın Özbekistan'ın bağımsızlığını tehdit edecek ve Rusya'nın yörüngesinden uzaklaşmasına engel olabilecek bir yapıya dönüşmesine de karşı çıkmaktaydı* (Cafersoy, 2001:173).

Dolayısıyla Kerimov yönetimi, önceleri her ne kadar bağımsızlık ve entegrasyon arasında bir ikilem yaşamış olsa da, ekonomik alanda ortak para, ekonominin ortak yönetimi, BDT Merkez Bankası ve cumhuriyetler arası serbest ticaret gibi konuları desteklemiştir (Cafersoy, 2001:169). Güvenlik konusunda da Kerimov benzeri bir ikilemle karşılaşmıştır. Bunun içinde “Rusya ile güvenlik alanında işbirliğine gidilecek, fakat bu işbirliğinin kendi güvenliğini tehdit edici bir yapıya dönüşmesine engel olacak idi. Bu doğrultuda Sovyet güvenlik sisteminin hemen parçalanmasını engelleyerek, bölgesel sorunlarda Rusya ve diğer cumhuriyetlerin desteğinin alınması hesaplanmaktaydı. Tabi ki bu arada Özbekistan kendi ordusunu kuracak idi. Nitekim ortak BDT ordusunun kurulmasına muhalefet eden Özbekistan, BDT içinde NATO tipi bir savunma örgütünün kurulmasının gerekli olduğunu savunmaktaydı”. Kerimov yönetimi, bu doğrultuda Mart 1992’de ülkesindeki BDT sınır koruma güçlerini kendi denetimine almıştır (Cafersoy, 2001:173-174). 15 Mayıs 1992 tarihinde ise Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Özbekistan tarafından Özbekistan’ın ev sahipliğinde Taşkent’te Kolektif Güvenlik Antlaşması (KGA) imzalanmıştır. KGA aslında aynı dönemde patlak veren Tacikistan’daki iç karışıklığın diğer Orta Asya cumhuriyetlerine sıçramasının engelleyebilecek bir önlem ve Özbekistan için bir zaruret idi.

Ancak Kerimov yönetiminin BDT bünyesinde oluşturulmaya çalışılan entegrasyon hareketlerini destekleme politikası, daha 1992 senesinde Yeltsin yönetiminin uygulamaya koyduğu “ekonominin liberalizasyonu” programı sonucunda sekteye uğradı. Rusya fiyatların koordine edilmesinde, BDT Antlaşmasındaki eşit ortaklık statüsüne aykırı olarak, bu kurumu dikkate almadan hareket etmekteydi. Sonuçta bu politika Sovyet döneminden kalma bağlar nedeniyle Özbekistan ekonomisinde ağır bir tahribat yapmıştı (Cafersoy, 2001:169-170). Diğer yandan Moskova, Özbekistan’ın ruble bölgesinde kalabilmesi için Rusya Merkez Bankası’nda belirli oranlarda altın rezervi bulundurması gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Özbekistan kendi milli parasını 1993 yılında tedavüle sokmuştur (www.mongabay.com).

Bu dönemde Rusya’nın iç ve dış politikası Atlantikçi/Batıcılar olarak adlandırılan ekol tarafından belirlenmekteydi. Bu ekol iç politikada “liberal-ademi merkezizetçi” bir sistem kurmaya, dış politikada ise başta ABD olmak üzere batılı ülkelerle ilişkileri geliştirmeye çalışmaktaydı. Batıcılar, eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik kapsamlı dış politika çerçevesi belirlememişlerdi. Ancak 1993 yılından itibaren Avrasyacı ekol aşama aşama Kremlin’de söz sahibi olmaya başlamıştır. Avrasyacılar, Batı yerine Avrasya öncelikli bir dış politika çizgisini savunmaktaydılar. Bu grup Rusya’nın dış ve güvenlik politikası ile ilgili hazırladıkları belgelerde, Moskova’nın eski Sovyet coğrafyasındaki çıkarlarını önemle vurgulamaya başlamışlardır³.

Nitekim Avrasyacılar tarafından 1993 yılında ilan edilen Yakın Çevre Doktrini’nde ve diğer dış politika belgelerinde, Özbekistan’ın Orta Asya coğrafyasındaki özel konumuna vurgu yapılmaktaydı. İlgili belgelerde “Tarihsel, dini, coğrafi, iktisadi ve demografik faktörler bakımından bölgenin en saygın ülkesi olan Özbekistan ile Rusya arasında kurulacak ilişkiler sayesinde bölgede Rus menfaatlerinin korunacağı ve Rusya’nın çıkarlarına uygun bir güç dengesi sisteminin oluşacağından” söz edilmekteydi (Cafersoy, 2001: 168).

Ancak Kerimov yönetimi ise doksanlı yılların ortalarından itibaren aşama aşama Moskova’nın yörüngesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Kerimov Moskova’ya olan bağımlılığı asgari düzeye indirmeyi, bu ülkenin Orta Asya’daki nüfuzunu azaltmayı ve hatta bazı konularda Moskova’ya rekabet etmeyi hedefleyen bazı politikaları hayata geçirmeye çalıştı. Bu dönemde Rusya’nın BDT entegrasyonunu derinleştirme çabaları, Özbekistan’ın muhalefetiyle karşılaşacaktır. Taşkent’in tercihi ise Moskova ile ikili düzeyde eşit statütülü ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesiydi (Cafersoy, 2001: 170-172). Özbekistan’ın böyle bir politikaya yönelmesinin temel nedenleri, ülke içinde ekonomik ve siyasal sistemin önemli ölçüde kurulmuş, dış dünya ile ilişkilerin belli bir ölçüde tesis edilmiş, hepsinden önemlisi Tacikistan’daki islamcı-demokratik muhalefetin bastırılmış olması idi. Özbekistan dış

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sonmez -a, 2010:278)

politikasının genel yönelimleri, 1995 yılında Kerimov adına basılan 21. Yüzyılın Eşiğinde Özbekistan (Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century) adlı kitapta belirtilmiştir. Kitap'ta başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle kurulacak ilişkiler Özbekistan'ın temel dış politika önceliği olarak belirtilmekte, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Barış İçin Ortaklık (NATO BİO) programları olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmekte idi. Ayrıca eski Sovyet coğrafyasında askeri-siyasal gruplaşmaların oluşturulmasına itiraz edilmekteydi. Diğer yandan Özbekistan'ın Rusya ve dış dünya arasında tampon bölge olacağı da vurgulanmaktaydı (Bakshi, www.idsa-india.org).

Nitekim Yeltsin yönetiminin bu dönemde Özbekistan'da yaşayan Rus azınlığa çifte vatandaşlık verilmesi için Taşkent'e baskı yapması olumlu bir sonuç vermemiştir. Nisan 1992'de çıkarılan bir kanunla kamu görevlisi olabilmek için Özbekçe bilmek şartı getirilmiştir. Rusya'nın bu konudaki ısrarını yoğunlaştırdığı Şubat 1994'te ise Kerimov çifte vatandaşlığın Özbekistan şartlarında kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Bu durumda Özbekistan'da yaşayan Rus azınlığın Özbekistan veya Rusya vatandaşlığı arasında bir tercih yapması gerekmektedir. Ağustos 1994'te ise Özbek televizyonlarında artık Rusça yayın yapılmayacağı bildirilmiştir (www.cidcm.umd.edu). Bu gelişmeler üzerine kısa bir süre içinde 1.5 milyonluk Rus nüfusun üçte biri Özbekistan'ı terk etmiştir. Bu göç aynı zamanda Özbekistan'daki teknokratların ve nitelikli iş gücünün kaybı anlamına gelmekteydi (Curtis, 1997: <http://motherearthtravel.com>).

Diğer yandan Kerimov güvenlik alanında da Rusya olan bağımlılıktan kurtulmaya çalışmaktaydı. Buna karşılık Moskova'dan Taşkent'e üst düzey ziyaretler yapılmaya başlandı. Haziran 1995'te Rusya'dan Özbekistan'a ilk defa başbakan düzeyinde ziyaret yapılmıştır. Şubat 1996'da ise Avrasyacı Dış İşleri Bakanı Yevgeni Primakov Özbekistan'ı ziyaret etmiştir (Purtaş, 2005: 201). Primakov'un BDT ülkeleri arasında ekonomik, askeri ve siyasi entegrasyonun derinleştirilmesi için bazı girişimlerde bulundu. Ancak bu girişimler Özbekistan'ın Rusya'dan uzaklaşmasını engelleyemedi. Kerimov bir yandan ordusunu millileştirmeye yöneldi diğer yandan ülkesinde Rus askerlerinin konuşlandırılmasına müsaade etmedi. 1995 yılının başında BDT Barış Gücüne son birlik olan Hava Filosu Tacikistan'a taşındı. Aralık 1996'da ise NATO'nun doğuya doğru genişlemesine karşılık Rusya'nın BDT ülkeleri arasında askeri teknik işbirliğinin sıkılaştırılması önerisi Kerimov tarafından reddedildi. Mart 1997'de iki ülke arasında ortak hava savunması konusunda bir anlaşma imzalandı. Ancak anlaşma sadece istihparat paylaşımıyla sınırlı idi. Kerimov ayrıca Afganistan - Tacikistan sınırına Rusya'nın 201. Motorize Piyade Yümeninini yerleştirilmesine muhalefet etmiştir (Cafersoy, 2001: 175; Güler, 2001: 187).

1990'lı yılların ikinci yarısı itibariyle Rusya'nın Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkileri azalmaya başlamıştı. Buna karşılık ABD, Avrupa, Japonya ve Güney Kore firmaları Orta Asya ülkelerinde enerji ve alt yapı sektörlerinde yatırım anlaşmaları imzalamışlardı. Ayrıca Orta Asya ülkeleri Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi batılı uluslararası ekonomik örgütlerle kontak kurarak bunlardan kredi alma çabasında bulunmaktaydı (Bakshi, www.idsa-india.org). 1992-95 yılları arasında enerji politikasına ağırlık veren Kerimov yönetimi, 1995 yılından itibaren ham petrol üretiminde kendi kendine yeter hale gelerek ithalatı durdurmuş, doğal gaz ihracatını artırmayı başarmıştır (Gleason, 2001: 177). Böylece enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmuştur. Özbekistan ayrıca 1996 yılında Rusya, Belarus, Kırgızistan ve Kazakistan arasında kurulan Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul etmemiştir (www.nationsencyclopedia.com).

Diğer yandan Kerimov yönetimi, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle askeri ilişkilerini güçlendirmeye ve bölgesel entegrasyonlara öncülük etmeye başladı. 1994 yılında NATO BİO'ya üye olan Özbekistan, FMF (Foreign Military Financing), IMET (International Military Education and Training) gibi programlar çerçevesinde ABD'den askeri yardım almaya

başlamıştır (Weitz, 2012: www.sldinfo.com). 1994 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında Orta Asya Ekonomik Birliği⁴ (Central Asian Economic Union) adlı örgüt kurulmuştur. 1996 yılında ise bu örgüt bünyesinde Orta Asya Barışı Koruma Gücü (Central Asian peacekeeping battalion) oluşturulmuştur. Nitekim bu askeri kurum NATO BİO programı çerçevesinde Amerikan Silahlı Kuvvetleri ile ortak askeri tatbikatlar düzenlemeye başlamıştır. Ayrıca Haziran 1997’de örgüt üyeleri karşılıklı güvenlik garantilerini de içeren “ebedi dostluk” (eternal friendship) anlaşmaları imzalamışlardır (Curtis, 1997: <http://motherearthtravel.com>).

4.2.Rusya’ya Rağmen Rusya ile Beraberlik Dönemi (1998-2001)

Daha önce belirtildiği gibi Özbekistan’ın doksanlı yılların ortalarından itibaren bağımsızlaşma eğilimini güçlendirmesi ve bu bağlamda Rusya’dan uzaklaşma çabalarına hız vermesinin temel nedeni, Tacik İç Savaşı’nın sona ermesinden dolayı Özbekistan açısından önemli bir güvenlik sorununun ortadan kalkmış olmasıydı. Ancak aynı dönemde Afganistan’da başlayan iç savaş, aşama aşama Özbekistan için daha da ciddi bir güvenlik sorununa dönüştü. 1996 yılında Taliban’ın Kabil’i işgal etmesinden sonra Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Rusya başbakanları Almatı’da biraraya gelerek BDT sınırlarının güvenliği konusunda deklarasyon yayınladılar. Böylece Kerimov için Rusya gerçeği bir kez daha önemini göstermekteydi. Ancak Kerimov Kuzey İttifakına destek sağlayarak Taliban tehdidini aşmaya çalışmaktaydı. Fakat 1998 yılında Kuzey İttifakının Taliban’a yenilmesiyle beraber İttifakın merkezi olan Mezari Şerif Taliban’ın kontrolüne girmiş, böylece Taliban Özbekistan’a komşu olmuştu. Diğer yandan ÖİH Afganistan ve Tacikistan üzerinden Özbekistan’a sızarak eylemler düzenlemeye başlamıştı. Sonuçta Taliban ve ÖİH’nin çifte kısılcı altında kalan Özbekistan bu sorunların üstesinden gelmek için yeniden Rusya’ya yönelecektir.

Bölgedeki yeni durum 1998 yılında Taşkent’te düzenlenen BDT içişleri bakanları toplantısında görüşülmüş ve örgüt bünyesinde fundamentalizmle mücadele görüşü kabul edilmiştir (Cafersoy, 2001: 176-177). Yine aynı sene Özbekistan ve Rusya arasında cumhurbaşkanlığı seviyesinde karşılıklı ziyaretler düzenlenmiştir. Bu ziyaretler sırasında Rus yetkililer Özbekistan’ın bölgede artan önemine vurgu yapmışlar ve Orta Asya’nın petrol ve doğal gaz kaynaklarının Özbekistan’ın desteğiyle Rusya’ya taşınabileceğini belirtmişlerdir. Kerimov ise Rusya’nın bölgedeki stratejik çıkarlarını, güvenlik politikalarını ve ekonomik faaliyetlerini, anlayışla karşıladıklarını belirtmiştir (Bakshi, www.idsa-india.org). Nitekim Mayıs 1998’de Rusya, Özbekistan ve Tacikistan arasında Tacikistan’da istikrarın sağlanmasını ve bölgedeki radikal gruplarla mücadeleyi öngören bir anlaşma imzalanmıştır (www.rferl.org - a).

Ancak yapılan bu antlaşmaya rağmen Özbekistan’ın güvenlik sorunlarını gidermeye yönelik adımlar atılmamaktaydı. Kerimov ise yapılan anlaşmaların kağıt üzerinde kaldığını iddia etmekte idi. Ancak şu noktanın da belirtilmesi gerekir ki, Rusya bu dönemde Çeçenistan’da henüz hakimiyet sağlayamamıştı. Dolayısıyla Afganistan gibi sorunlu bir ülke ile ilgilenmesinin stratejik zorlukları vardı. Sonuçta Kerimov Şubat 1999’da Taliban’ın sınırlarına dayanmasına rağmen KGA’nın her hangi önlem almadığını belirterek Özbekistan’ın antlaşmadan ayrılacağını açıklamıştır (Purtaş, 2005: 202). Ancak 1999-2000 yıllarında Taşkent ve Fargana Vadisi’nin güney bölgelerine yaptığı saldırıları yoğunlaştıran⁵ ÖİH, Özbekistan için

⁴ Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan 1991 yılında Orta Asya İşbirliği Örgütü’nü (Organization of Central Asian Cooperation-OCAC) kurmuşlardır. Örgüt 1994 yılında Orta Asya Ekonomik Birliğine (Central Asian Economic Union -CAEU) dönüşmüştür. Ancak Tacikistan ve Türkmenistan bu oluşuma katılmamıştır. 1998 yılında Tacikistan’ın katılımıyla örgüt, Orta Asya Ekonomik İşbirliği (Central Asian Economic Cooperation-CAEC) adını almıştır. 2002 yılında ise yeniden ilk ismin kullanılması kararlaştırılmıştır (<http://en.wikipedia.org> -b).

⁵ Bazı uzmanlar ÖİH’nun düzenlediği bu eylemlerin ancak Moskova’nın gizli desteği veya izni sayesinde yapılabileceğini iddia etmektedirler. Zira Moskova’ya muhalefet eden liderler bu dönemde bir şekilde “cezalandırılmaktaydılar”. Saldırdan kısa bir süre önce Kerimov’un ülkesinin Kolektif Güvenlik Anlaşmasından çekileceği açıklaması şüphesiz Moskova’yı rahatsız etmişti. Yine aynı dönemde Kafkasya’da A. Mashadov ve E. Shevardnadze gibi Rusya’nın hedefinde olan liderlere de suikast düzenlenmiştir. Ayrıca istihbarat kaynaklarına göre T. Yoldaş Rusya ile İran arasında geçen nükleer pazarlıkta aracı olmuştu. Hatta C. Namangani’ye bağlı birlikler Rus askeri konvoylarının eşliğinde Tacikistan’dan Afganistan’a geçmişlerdi. Zaten Tacikistan sınırlarının Rusya’ya bağlı birlikler

daha büyük bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. 1999 yılı boyunca ÖİH'ya karşı destek almak için Washington'da birçok temasta bulunan Kerimov, beklediği ölçüde destek bulamamıştır.

2000 yılında Rusya'da Putin'in işbaşına gelmesiyle beraber Özbekistan - Rusya ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Putin'in dış politikası için Sovyet sonrası dönemde Rus dış politikasında ortaya çıkan farklı siyasi akımların bir sentezi olan Pragmatist Avrasyacılık kavramı kullanılmaktadır (Sönmez-b, 2010: 41). Zira Putin'in en önemli dış politika hedeflerinden birisi de, eski Sovyet sahasında Moskova'nın rolünün yeniden tesis edilmesi idi. Bu doğrultuda Putin yönetimi tarafından hazırlanan dış politika belgelerinde⁶ Avrasyacı motiflere yer verilmiştir. Diğer yandan Putin yönetimi işbaşına gelir gelmez Avrasya coğrafyasını yeni bölgesel örgütler ağıyla donatmaya başlamıştır⁷. (Sönmez-b, 2010: 58) Her ne kadar Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik net bir dış politika stratejisi geliştirmemiş olsa da güneydeki beş komşusuyla ilişkilerin geliştirilmesi Putin'in stratejik öncelikleri arasında idi (Boonstra, 2008:70). Böylece Avrasya merkezli dış politika takip edeceğinin sinyallerini veren Putin başbakan olduğu 1999 yılının sonunda Özbekistan'a resmi bir ziyaret düzenlemiştir. 2000 yılının başında Cumhurbaşkanlığı makamına oturan Putin'in ilk resmi yurt dışı ziyaretinin adresi Taşkent idi. Her iki ziyaret ilişkilerin gelişmesinde önemli olmakla beraber ikinci ziyaret sırasında askeri-teknik işbirliği, radikalizmle mücadelede koordinasyon ve ekonomik işbirliği gibi konular görüşülmüştür. Bu ziyaret sırasında 32 milyon dolarlık askeri savunma anlaşması ve Özbek gazının beş yıllığına Rusya'ya satışını içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Özbekistanla ilişkileri daha ileri bir boyuta taşımak isteyen Putin ve ekibi "*gerekirse Afganistan'ı bombalayabileceklerini*" belirtmişlerdir (Purtaş, 2005: 203).

Diğer yandan Putin, 2000 yılının başında Afganistan'dan Orta Asya'ya yayılmakta olan terörizm ve uyuşturucu trafiğini Rusya için bir güvenlik sorunu olarak tanımlamıştı. Bu doğrultuda "terörizme karşı ortak kampanya" yürütülmesi için Amerikalı ve Avrupalı liderlere çağrıda bulunmuştur. Putin ayrıca Taliban'a karşı mücadele eden Kuzey İttifakı'na destek vermiş ve BM'de Taliban'a ve Taliban'a destek veren Pakistan'a yaptırım uygulanması konusunda ABD ile beraber hareket etmiştir (Hill, 2002: www.brookings.edu).

Putin'in bu politikaları aslında Özbekistan'ın güvenlik politikalarına paralel idi. Nitekim Putin bu strateji değişikliğini de kullanarak Özbekistan'la ilişkileri daha da derinleştirmeye çalıştı. ÖİH ve Taliban tehdidinin iyice arttığı 2000 yılının yazında Rusya, Özbekistan'a ek savunma anlaşması önerisinde bulundu. Fakat bu teklif Kerimov tarafından "*Moskova'ya daha fazla bağımlılığa*" neden olacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Yine aynı senenin ekim ayında kurulan AurAsEC'e davet edilen Özbekistan, bu örgüte katılmayı kabul etmemiştir. Rus etki alanına daha fazla girmeden ÖİH tehdidini ortadan kaldırmak için son çare olarak Taliban yönetimiyle görüşmeyi denemiştir. Ancak Kandahar ile yapılan pazarlıklardan bir sonuç çıkmaması üzerine, Kerimov'un yöneldiği adres Moskova olmuştur. Rusya'yı

tarafından korunduğu göz önüne alınırsa, ÖİH militanlarının Moskova'nın haberi olmadan bu ülke üzerinden Özbekistan ve Kırgızistan'a sızmalarının zor bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır (Karasar, 2001: 235). Hatta Ağustos 2000'de Özbekistan'a düzenlenen saldırının da, Rusya'nın teşviki ile ve Tacikistan'ın örtülü desteği ile yapıldığı iddia edilmektedir (Cafersoy, 2001: 179). Nitekim Özbekistan'ın KGA'dan ayrılacağını ilan etmesinden sonra bu saldırıların yoğunlaşması da düşündürücüdür. Eski Sovyet coğrafyasında güvenlik sorunlarını ırmandırarak, bölge ülkelerini kendisine yaklaşmasını sağlamak ve bu ülkelerde askeri tesis elde etmek Sovyet sonrası dönemde Moskova'nın uyguladığı stratejilerdendir. Çalışmanın bu kısmında yayın aşamasındaki, A.Sait Sönmez, "Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler", s. 11'den yararlanılmıştır.

⁶ Ulusal Güvenlik Stratejisi (21 Nisan 2000) ve Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti (28 Haziran 2000). Her iki belgede de BDT ülkelerinin Rusya için arz ettiği önemin altı çizilmiştir. Dış politika konseptinin IV. Bölümünde (Bölgesel Öncelikler) BDT ülkelerine yer verilmiştir (Sönmez, 2010: 44-45).

⁷ 2001'de Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından Avrasya Ekonomi Birliği (AEB-EurAsEC), 2003 yılında ise Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan tarafından Ortak Ekonomik Alan adlı örgütler kurulmuştur. 1992'de imzalanan KGA antlaşmasına taraf olan Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından Mayıs 2002'de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) kurulmuştur. Ayrıca Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın üyesi oldukları Orta Asya İşbirliği Örgütü'ne 2004 yılında Rusya da katılmıştır (Sönmez-b, 2010: 58). Bunların yanı sıra 2007 yılında Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında Avrasya Gümrük Birliği kurulmuş, 2011 yılında bu örgüt Avrasya Birliğine dönüştürülmüştür. Ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bu örgüt ortak ekonomik alana dönüşmektedir (Cohen, 2013: <http://valdaiclub.com>).

“öncelikli ortak olarak” tanımlayan Kerimov, Mayıs 2001’de Moskova’yı ziyaret ederek, “pamuk karşılığında askeri malzeme almayı” öngören bir anlaşma imzalamıştır. Fakat KGA’ya geri dönmeyi redderek Moskova’ya karşı mesafeli kalma politikasını sürdürmüştür. Kerimov, KGA yerine Çin’in de etkin olduğu, Şangay Beşlisine⁸ Haziran ayında altıncı üye olarak katılmıştır. Ancak yine de Örgütün “askeri bir yapıya dönüşmeyeceğini ve her hangi bir ülkeye karşı olmadığını” vurgulayarak, Batıya mesaj göndermeyi ihmal etmemiştir (Djalili ve Kellner, 2009: 356-357). Fakat Amerikalı bir üst düzey yetkilinin Özbekistan’ı ziyareti sırasında “insan hakları ihlallerinden” dolayı Kerimov yönetimini eleştirmesi, Washington’la kurulan ilişkilerin zorluklarını da göstermekteydi. Haziran 2001’de NATO BİO’nun Gürcistan’da düzenlediği tatbikatlara katılmayan Kerimov, GUUAM’dan ayrılmayı dahi bir ara gündemine almıştır (Abdullaev, 2004: _www.bu.edu). Sonuçta Taliban’ın ve ÖİH’nin çifte kısıkaçı altında kalan Özbekistan için 2001 yılının ortaları itibarıyla Rusya ve Çin ile ittifak kurmaktan başka bir seçenek kalmamıştı. Bu durumda Özbekistan’ın karşılaştığı ikilem ise bağımsızlığına karşı bir tehdit olarak gördüğü bölgedeki Rus nüfuzunun daha da artması idi. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrasında bölgedeki dengeler alt üst olurken, belki de bu durumdan en fazla etkilenenler arasında Putin’in çabaları sonucu tesis edilen Özbekistan - Rusya ilişkileri gelmekteydi.

4.3. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Oluşan Özbek - Amerikan İttifakı Gölgesinde Özbekistan - Rusya İlişkileri (2001-2004)

Putin işbaşına geldiği dönemde stratejik hedefleri arasında iki önemli konu vardı: Çeçenistan sorununu çözmek ve enerji kaynaklarını harekete geçirerek Rusya’yı enerji gücü haline getirmek. Her iki konuda da Batılılara ihtiyacı vardı. Birincisinde Batı’nın insan hakları ihlallerinden dolayı yönelttiği eleştirilerden kurtulmak, ikincisinde ise Rus doğalgazını Batı pazarlarına ihraç ederek ekonomik kazanç sağlamak. Putin bu iki stratejik öncelik doğrultusunda Batıların Rus çıkarlarını tehdit eden bazı politikalarına sessiz kalmayı tercih etti. NATO’nun Baltık ülkelerini kapsayan genişlemesi, ABD’nin Anti Balistik Füze Antlaşması’ndan (ABM) çekilmesi ve Gürcistan’a “özel” Amerikan askerlerinin yerleştirilmesi gibi konulara ciddi bir muhalefet sergilemedi. 11 Eylül sonrası oluşan siyasi ortamda Rusya’nın Çeçenistan konusunda eli rahatladı. Zira bu dönemde Rusya her hangi bir eleştiriye maruz kalmadan Çeçen ayrılıkçılarıyla mücadelesini sürdürmüştür. Rus Dış İşleri Bakanı Igor Ivanov, Kasım 2002’de yapmış olduğu açıklamada yukarıda belirtilen gelişmelerin Rusya için tehdit olmadığını, esas tehlikenin yıllardır iddia ettikleri gibi “terörizm” ve “Afganistan” olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Afganistan sorunu ile ilgili BM’de alınan kararlarda ABD ile birlikte hareket etmiştir (Rutland, 2003:11). Diğer yandan Taliban’ın mağlup edilmesi uzun vadede Rusya’daki etnik ve dini grupları etkileme potansiyeli olan bir hareketin ortadan kaldırılması anlamına gelmekteydi. Zira daha önce de belirtildiği gibi Rusya Afganistan merkezli terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve fundamentalizm gibi tehditler ile karşı karşıya idi (Hill, 2002: www.brookings.edu). Moskova, Afganistan’a yapılacak müdahalede nasıl bir rol alması gerektiğini hesaplarırken, ABD’nin Orta Asya’ya yerleşeceği gerçeği ile karşılaştı. Böylece Putin yönetimi bir ikilemle karşı karşıya kaldı. Taliban tehdidi ortadan kalkacak fakat kendi “arka bahçesinde” ABD’nin etkisi artacak idi. Bundan dolayı Putin, ABD’nin bölgeye yerleşmesine açıktan muhalefet etmemiş, fakat Orta Asya liderlerini ABD’ye üs vermemeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Ancak liderlerin bu konudaki kararlılıklarını görünce bu ısrarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Putin’in kabinesindeki bakanların ABD’nin Orta Asya’ya yerleşmesini sert bir dille eleştirmeleri de sonucu değiştirmemiştir (Rutland, 2003:7). ABD’nin bölgeye yerleşmesine engel olamayan Putin, bu konuda yeni bir hamle yaparak terörizmle mücadele için Özbekistan’ın güney sınırlarına Rus askerlerini yerleştirme teklifinde bulunmuştur. Bu teklif Moskova’ya mesafeli duran Kerimov tarafından reddedilmiştir. ABD’nin bölgeye yerleşmesi sonrasında iki ülke arasında “soğukluk” yaşanmış, bir yandan Rus medyası Özbekistan yönetimine sert eleştiriler yöneltirken, Kerimov da “Rusya’yı bölgede emperyal politikalar izlemekle” suçlamıştır (Cafersoy, 2001: 182-183). Böylece Özbekistan ile ABD arasında oluşan ittifak ilişkileri Moskova - Taşkent ilişkilerinde gerilime neden olmaktadır.

⁸ Özbekistan’ın katılımıyla kurum, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını almıştır.

2002 yılında Özbekistan ve ABD arasında strateji işbirliği antlaşmasının imzalanmasıyla iki ülke ilişkileri daha da derinleşmiştir. Özbekistan, ABD ile kurduğu ittifak sayesinde bölgedeki Rusya ve Çin gibi devletlere karşı hareket serbestisi kazanmıştır. Kerimov 2002'de yapmış olduğu açıklamada “ŞİÖ'nün iki büyük üyesinin (Rusya ve Çin) çıkarlarına uygun düşmüyor diye bölge dışı aktörlerle (ABD) kurdukları işbirliğini sonlandırmalarının söz konusu olmadığını” belirtmiştir (Djalili ve Kellner, 2009: 366). Bu açıklamalar ABD ile kurduğu “stratejik ittifak” sayesinde, Özbekistan'ın Rusya'ya olan güvenlik alanındaki bağımlılığın önemli ölçüde azaldığını göstermekteydi. Putin yönetimi ise bölgedeki ABD'nin bölgede artan etkisine karşılık yeni stratejiler geliştirmiştir. Afganistan operasyonu öncesinde Özbekistan'a asker yerleştirme konusunda başarısız olan Putin, 2003 yılında Kırgızistan'ın Kant kentinde anti terörizm merkezi kuracaklarını açıklamıştır. Özbek yetkililer ise bu üssün ABD'nin bölgedeki etkinliğini dengelemek ve topraklarında Amerikan askerlerini barındıran Özbekistan'ı uyarmak amacıyla kurulduğunu vurgulayarak, rahatsızlıklarını belirtmişlerdir (Meppen, 2006: 26).

Afganistan savaşı sayesinde ÖİH'ye verilen zarar ve Afganistan merkezli tehdidin azalması ile Özbekistan önemli bir güvenlik sorunundan büyük ölçüde kurtulmuştu. Böylece Özbekistan'ın Rusya'ya karşı eli güçlenmiş durumdaydı. Dolayısıyla 2003 yılından itibaren Rusya ve Çin ile ilişkilerini farklı bir zeminde geliştirmek Kerimov'un gündemindeydi. Özbekistan dış politikasının yeni yöneliminde güvenlik sorunlarından ziyade ekonomik faktörler etkili olmaktaydı. Zira 2001 yılından itibaren petrol ve doğal gaz fiyatlarının artması, ekonomik ve politik olarak Putin Rusya'sının uluslararası arenada güçlenmesine neden olmaktaydı. Ayrıca hızlı bir ekonomik büyüme trendini sürdüren Çin'in enerji ihtiyacı artmaktaydı (Spechler ve Spechler, 2009: 368). Dolayısıyla Kerimov, Rusya ile ilişkileri koparma yerine çok yönlü dış politika izleyerek, Washington ile kurduğu ilişkilere zarar vermeyecek şekilde, Moskova ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. Kerimov'un ısrarları sonucu Putin, 2003 yılının ağustos ayında Özbekistan'a gayri resmi bir ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret sırasında Kerimov Rusya'nın küresel ölçekte artan rolünden memnuniyet duyduklarını ve Moskova'nın Orta Asya'daki çıkarlarını anlayışla karşıladıklarını belirtmiştir. Kerimov ülkesinin Orta Asya'daki rolünün Moskova tarafından anlayışla karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Kerimov'un ısrarları sonucunda ŞİÖ Anti Terör Merkezinin Taşkent'te kurulması kararlaştırılmıştır (Abdullaev, 2004: www.bu.edu).

Diğer yandan 2003 yılından itibaren Moskova, Orta Asya politikasını yeniden şekillendirmeye başlamıştı. Bu dönemde bölgeye yönelik güvenlik yerine, ekonomi temelli politikalar geliştirmeyi tercih etti. Hatta Putin ŞİÖ'nün askeri konular yerine ekonomik konulara odaklanması gerektiğinden bahsetmekteydi. Putin yönetimi Orta Asya'da sağlanan istikrar ortamında bölge ülkelerinden uygun fiyatlarda daha fazla doğal gaz satın almayı stratejik çıkarlarına uygun bulmaktaydı. Bu doğrultuda 2003 yılında Özbekistan ve Rus doğal gaz şirketi Gazprom arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. İlgili antlaşmaya göre 2004-2012 yılları arasında Özbekistan, Rusya'ya 87 milyar metre küp doğal gaz satacak idi. Böylece iki ülke arasındaki doğal gaz ticareti yılda ortalama 10 milyar metre küp seviyesine ulaşacak idi (Abdullaev, 2004: www.bu.edu).

4.4.Rejim Güvenliği Ekseninde Yenilenen Özbekistan - Rusya İttifak İlişkileri (2004-2007)

11 Eylül olayları sonrasında her ne kadar ABD - Özbekistan ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine kadar ilerlemiş olsa da bu ortaklığı bozacak bir dizi gelişme yaşandı. 2003 yılından itibaren Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da peşpeşe ortaya çıkan “Renkli Devrimler” Kerimov yönetiminin aşama aşama ABD'den uzaklaşmasına neden olmuştur. Devrimlerin kendi ülkesine sıçrayacağından endişe eden Kerimov yönetimi için yeni bir tehdit unsuru olarak “rejim güvenliği” sorunu ortaya çıkmıştır. 1995 yılından beri bölgede demokrasi söylemiyle faaliyet gösteren Batı menşeli sivil toplum örgütlerini Kerimov yönetimi, yeni güvenlik sorunu olarak algılamaya başladı. Kerimov'a göre eskisinden tehlikeli olan bu yeni “tehdit” aslında dış mihraklar tarafından planlanmış ve organize edilmişti. Kerimov, bölgede ekonomik ve stratejik

çıkarları olan dış mihrakların esas hedeflerinin Özbekistan'ın istikrarsızlaştırılması ve bağımsızlığının tehlikeye düşürülmesi olduğunu iddia etmekteydi. Bu devrimlerin tetikleyicisi olan müttefik ABD zamanla düşman olarak algılanmaya başlanmıştır (Stevens, 2010: <http://onlinelibrary.wiley.com>).

Ayrıca 11 Eylül sonrası dönemde ABD ile kurulan ittifaka rağmen Batı dünyası tarafından yapılan ekonomik yatırımlar, Özbekistan'ı tatmin edecek seviyede değildi. Diğer yandan ABD'nin Kerimov yönetimine insan hakları konusunda baskı uygulayarak yaptığı mali yardımlarda kesinti yapması, Taşkent - Washington ilişkilerini zedelemekteydi. Nitekim Mart 2004'te Taşkent'te düzenlenen terör saldırılarından sonra Kerimov Washington'un terörizme karşı işbirliği tekliflerini reddederek Moskova'yı ziyaret etmiştir (Purtaş, 2005: 205). Kerimov'un ziyaretine karşılık Putin Haziran 2005'te Taşkent'i ziyaret etmiş, bu ziyaret sırasında Rusya ve Özbekistan arasında Stratejik Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. Stratejik Ortaklık Antlaşması Orta Asya'da bölgesel güvenlik sisteminin kurulması, iki taraflı danışma mekanizmalarının oluşturulması, askeri ve teknik konularda işbirliği, Özbekistan ordusunun modernizasyonu, istikrar ve güvenliği tehdit eden unsurlara karşı ortak mücadele ve gerekli hallerde karşılıklı olarak askeri tesislerin kullanılması gibi maddeleri içermekteydi. 2002 yılında ABD ile imzalanan Antlaşmadan farklı olarak bu antlaşmada demokrasi ile güvenlik ilintilendirilmemekte idi (Tolipov, 2006: 173). Rusya ayrıca Ekim 2004'te Orta Asya Antlaşması Örgütü'ne (CACO⁹- Central Asian Treaty Organization) üye olmuştur. Böylece Rusya'nın Orta Asya jeopolitiğindeki rolü artmaktaydı (Bakshi, 2005: www.idsa.in). Rusya'nın Orta Asya'da etkisinin artmasının iki önemli nedeni vardır: Öncelikle Moskova Batılı rakiplerinden farklı olarak bölge ülkelerinin demokratikleştirilmesi şeklinde bir derdi yoktur. Diğer yandan Rusya'nın bölgeyle ortak tarihsel geçmişi ve kültürel yakınlığından kaynaklanan bazı avantajları vardır (Boonstra, 2008: 71).

Renkli devrimlerin devamı olarak 13 Mayıs 2005 tarihinde Özbekistan'da patlak veren Andican Krizi¹⁰ ile beraber Kerimov yönetimi, "rejim güvenliği" tehdidini daha da somut bir şekilde hissetmiştir. Sorunu aşmak adına Andican krizinden sonra ABD ile ilişkilerini sonlandıran Taşkent, Moskova ve Pekin ile ilişkilerini daha da artırma yoluna gitmiştir. Kriz öncesinde, ülkesindeki ABD menşeli sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini sonlandıran ve GUUAM'dan ayrılan Kerimov yönetimi Özbekistan Savunma ve Dış İşleri Bakanlıklarındaki "batı yanlısı" üst düzey bürokratları görevden uzaklaştırmıştır. Kriz sonrasında Rusya ve Çin'in desteğini alarak ŞİÖ zirvesinde ABD'nin Özbekistan'daki Karshi Hanabad üssünü altı ay içinde boşaltmasını talep etmiştir (Spechler ve Spechler, 2009: 367). 2005 yılının Eylül ayında ise Rus ve Özbek silahlı kuvvetleri ilk kez ortak askeri tatbikat düzenlemişlerdir. Ekim 2005'te Petersburg'da düzenlenen zirvede CACO lağvedilerek EurAsEC ile birleştirilmiştir. Böylece

⁹ Türkmenistan dışındaki Orta Asya ülkelerinin üye oldukları bu örgüt aslında Özbekistan'ın etkin olduğu bir bölgesel örgütlenme idi. Kerimov, önceleri Rusya'nın bu örgüte üyeliğine pek sıcak bakmazken, 2004 yılında bizzat kendisi Rusya'yı üye olmaya davet etmiştir (Gürer, www.unserheer.at: 10-11).

¹⁰ Andican ayaklanmasının arka planında, 2003 yılından itibaren ülkede patlak veren ekonomik kriz sonrasında bazı informal grupların komşu ülkelerle sınır ticareti yaparak zenginleşmeye başlaması yatmaktadır. Ancak Kerimov ve çevresi, zamanla Fergana Vadisi'ndeki ekonomik hayatta etkinliği artan bu grupları rakip olarak görmeye başladılar. Nitekim bu gruplardan Akramiya grubunun lideri ve arkadaşların tutuklanması, Mayıs 2005'te Andican olaylarının patlamasına neden oldu (Sarı ve Alpay, 2010: 522-523). Kerimov yönetimi Akramiya grubunun liderlerini bölücü ve fundamentalist olmakla suçlamış ve haziran 2004'te tutuklatmıştır. Tutuklanan bu kişilerin serbest bırakılması için 10 Mayıs 2005'ten itibaren gösteriler düzenlenmeye başlamıştır. Her geçen gün sayıları artan göstericilere bazı silahlı gruplar da dahil olarak 13 Mayıs günü hapishaneleri basarak 500 mahkumun serbest kalmasını sağlamışlardır. Bu arada bazı devlet binalarının da işgal edilmesi üzerine Özbekistan silahlı kuvvetleri yalnızca eylemciler değil gösteri yapan silahsız kişilere de ateş açmıştır. Yaklaşık 400-600 kişinin hayatını kaybettiği Andijan olayları sonrasında bölgedeki bazı yerleşim birimlerinde de gösteriler yapılmıştır. Bu gösteriler de kanlı bir şekilde bastırılmış, yaklaşık 200 kişi hayatını kaybetmiştir. Hükümet yetkilileri tarafından ölü sayısı düşük gösterilmiş, olayların terörist örgütler tarafından düzenlendiği iddia edilmiştir (www.en.wikipedia.org-c). Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan gibi eski Sovyet cumhuriyetlerinde renkli devrimlerin yaşandığı dönemde ortaya çıkan bu hareketin arkasında ABD menşeli bir sivil toplum kuruluşu olan Soros Vakfı'nın olduğunu iddia eden Kerimov yönetiminin ayaklanmaya tepkisi çok sert olmuştur. Özbekistan silahlı kuvvetleri göstericiler üzerine ateş açarak ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırması, bu sırada 700 sivil hayatını kaybetmiştir. Çalışmanın bu kısmında yayın aşamasındaki, A.Sait Sönmez, "Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler", s. 9'den yararlanılmıştır.

Özbekistan'ın girişimleri sonucu Orta Asya ülkeleri tarafından kurulan bu örgüt, Rus - Özbek ittifakına feda edilmekteydi.

14 Kasım 2005 tarihinde ise Rusya ve Özbekistan yeni bir ittifak antlaşması imzalamışlardır. Antlaşma Sovyet sonrası dönemde Moskova Taşkent yakınlaşmasının zirveye ulaşmasının somut belgesi olarak değerlendirilebilir. *Bu dönemde yalnızca Özbekistan değil, diğer Orta Asya cumhuriyetleri de Rusya'nın yörüngesine geri dönmüşlerdir.* Antlaşma, Kerimov rejiminin güvenlik sorunlarını giderici hükümler içerirken, Moskova'ya Orta Asyadaki bölgesel nüfuzunu artırma imkânı vermekteydi. İlgili antlaşmanın ikinci maddesine göre taraflardan her hangi birine yapılan saldırı her ikisine yapılmış sayılacaktı. Bu durumda askeri yardım da dâhil olmak üzere saldırıya uğranan tarafa yardım edilecekti.

Antlaşmanın dördüncü maddesinde yer alan ifadeler ise, doksanlı yıllar boyunca Özbekistan'ın Rusya'ya taviz vermediği temel konulardan birinde artık geri adım attığını göstermekteydi: *"Güvenlik, barış ve istikrarın sağlanması için antlaşmaya taraf ülkeler, gerektiğinde ve ayrı antlaşmalar temelinde birbirlerinin sınırlarını askeri amaçlarla kullanabileceklerdir"*. (It provides for granting "the use of military facilities" on the territories of the signatories to each other "when necessary and on the basis of separate treaties" in order to ensure security and maintain peace and stability.) Her ne kadar burada doğrudan üs kurma şeklinde bir ifadeye yer verilmemiş olsa da, bu duruma imkan tanıyan kavramlar kullanılarak bu kapı açık tutulmuştur. Ancak Rusya, Özbekistan'da henüz kapsamlı bir askeri üs kurmamıştır. Böyle bir durumda ilgili kavramların kullanılmasının nedenleri hakkında iki ihtimalden söz edilebilir. Birincisi Rusya, ABD'nin henüz yeni boşalttığı ülkeye yerleşerek, Washinton'un tepkisini çekmek istememekteydi (Weitz, 2006: 158; Bakshi, 2005: www.idsa.in) İkincisi ise Kerimov aslında bu konuda hala istekli değildi ve Moskova'nın ısrarları nedeniyle antlaşma metninde "gerektiğinde" gibi yuvarlak ifadeler kullanılmış ve konu zamana yayılmıştı.

Kerimov rejim güvenliğine karşılık Rusya'ya ne ölçüde ihtiyaç duyduğunu ve ikili ilişkilerin ulaştığı boyutu şu şekilde ifade etmekteydi: *"Güçlü bir ülke ile kurulan işbirliği sayesinde (Özbekistan) savunmasını garanti altına alacaktır... Bu antlaşma Özbekistan'a karşı herhangi bir habis eylem, saldırı düzenlenmesi Rusya'ya başkaldırma anlamına gelecektir... Yine bu anlaşma sayesinde Rusya'nın Orta Asya'daki pozisyonu güçlenecek, bölgede barış ve istikrarın teminatı olan bu ülkenin bölgedeki varlığı artık tartışılmayacaktır."* Putin ise, Özbekistan'ın hassas olduğu, Rusya'nın bölgedeki Afganistan merkezli uyuşturucu trafiği ve terörist eylemler gibi bölgedeki güvenlik sorunlarına vurgu yaparak bunlarla mücadelede kararlı olduklarını vurgulamıştır (Socor, 2006: 61-62).

Andican olayları sonrasında Kerimov yönetiminin muhalefete ve sivil toplum örgütlerine yönelik başlattığı baskı ve tutuklama faaliyetlerini destekleyen Putin yönetimi, Orta Asya'da istikrarsızlık ve ikinci bir Afganistan istemediklerini dile getirmiştir. Bölgedeki değişimin "devrim" yerine "evrim" yoluyla gerçekleşmesini savunan Kremlin, Özbekistan'da güvenliğin sağlanmasının ancak bu ülkenin Rusya'nın güvenlik şemsiyesi altına girmesiyle mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Bu ise Özbekistan'a KGAÖ'ye üye olması için baskı yapmak anlamına gelmekteydi. (Blagov, 2006:www.eurasianet.org) Ayrıca her iki ülkenin siyasal sistemlerinde reform yapmaya yönelik ortak çalışmalar yapılmıştır (Kimmage, 2006: www.eurasianet.org).

Andijan Krizi sırasında işlenen insan hakları ihlalden dolayı ABD ve Avrupa Birliği, (AB) Özbekistan'a yönelik silah satışlarını da içeren bir ambargo uygulamaya başlamıştır. Ayrıca ABD'nin girişimleri sonucu Dünya Bankası, Özbekistan'a verdiği kredi desteğini çekmiştir. AB ayrıca önde gelen 10 Özbek yöneticiye AB'ye seyahat yasağı koymuştur (www.eurasianet.org-a). Bu gelişmelere karşılık Kerimov, *"Batılıları ülkesine karşı enformasyon savaşı başlatmakla"* suçlamış, bundan sonra Taşkent - Moskova yakınlaşması daha da hızlanmıştır. Özbekistan, 2000 yılında üye olmayı reddettiği EurAsEC'e (Pannier, 2005: www.rferl.org) ve 1999 yılında ayrıldığı KGAÖ'ye 2006 yılında üye olmuştur.

Özbekistan'ın bölgesel örgütlere katılımı her ne kadar Taşkent tarafından stratejik açılım olarak değerlendirilse de, Rusya ve Çin'in bu örgütlerdeki rolleri ve baskın pozisyonları Özbekistan'ın çıkarlarının ikinci planda kalmasına neden olmaktadır. Örneğin ŞİÖ'nün güvenlik sorunları dışındaki politikaları genelde Çin'in menfaatleriyle uyumaktadır. Zaten bu kurumlara üyelik kararı Özbekistan tarafından normal şartlar altında alınmamıştı. İlgili kararlar daha ziyade "Batıyla" yaşanan uyuşmazlıklara tepki olarak alınmıştır (Allison, 2008: 5). Özbekistan - Rusya yakınlaşmasının ulaştığı durum bazı stratejistler tarafından, Özbekistan'ın artık Rusya'nın "Orta Asya'daki en önemli köprüsü" haline geldiği şeklinde değerlendirilmiştir. Yapılan yorumlarda Özbekistan'ın kazanılması, Moskova'nın en önemli stratejik önceliği olarak belirtilmiştir (Torbakov, 2005: www.eurasianet.org).

4.5. Normalleşen Özbekistan - ABD/AB İlişkileri Etkisinde Özbekistan - Rusya İlişkileri (2008-2013)

Daha öncede belirtildiği gibi Kerimov ve ekibi, Özbekistan dış politikasının temel hedeflerinden birincisini, dışarıdan gelen baskılara karşı mümkün olduğunca "özerk" davranabilmek olarak belirlemiştir. Bu bağlamda diğer Orta Asya ülkeleri gibi Özbekistan da beraber güç dengesi doğrultusunda pragmatik dış politika izlemeye çalışmaktadır. Özbekistan birçok uluslararası antlaşmayı imzalamakta, fakat bu antlaşmalara uyma konusunda kendisini bağlayıcı hissetmemektedir. Nitekim Özbekistan'ın KGAÖ ve EurAsEC'e üyeliği de böyle bir pragmatik tercihin sonucu idi. Özbekistan dış politikasına yön veren ikinci artel ise koloni dönemini çağrıştıran Rus etki alanından mümkün olduğunca kurtulmaktır. Ancak şu noktanın belirtilmesi gerekir ki Rus etki alanından kurtulmak, Rusya ile ipleri tamamen koparmak anlamına gelmemektedir. Taşkent, Moskova'nın Orta Asya'da bölgesel hegemonya kurmaya yönelik politikalarını illegal eylemler olarak görmektedir. Fakat Rusya, Özbekistan için hidro karbon sektöründe işbirliği yapılabilecek ve askeri malzeme alınabilecek önemli ortak olabilir (Laruelle, 2012:1).

Dolayısıyla her ne kadar ikili ilişkiler stratejik ittifak boyutuna kadar ilerlemiş olsa da Kerimov, Moskova'ya karşı bazı konularda temkinli hareket etmekteydi. Rusya'nın bölgede artan etkisinin Özbekistan'ın hareket kabiliyetini sınırlandırma ihtimali, Kerimov yönetiminin endişeleri arasındaydı. Bu yüzden Rusya'nın vesayetinde oluşan ikili ilişkilerin daha da derinleşmesi, Kerimov'un stratejik hesaplarıyla uyumlanmıyordu. Bundan dolayı içerde rejimini sağlama almayı başaran Kerimov, ABD ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitti. Zira öncelikle ABD ile ilişkilerin düzelmesi durumunda, Washington yeniden Moskova'yı dengeleyici rol oynayabilirdi. Diğer yandan Afganistan sorunu Taşkent için hala önemli bir güvenlik meselesiydi ve Washington Afganistan'da söz sahibi olan en önemli aktör idi. Ayrıca Andican Krizi sonrasında Özbek - Amerikan ilişkileri çıkmaza girince ABD, Kazakistan ağırlıklı bir orta Asya siyaseti belirlemiştir. Artan Kazakistan - ABD askeri ilişkileri Özbekistan'ın bölgedeki etkisini azaltmaktaydı (Allison, 2008: 3). Zaten Özbek - Rus ilişkilerini belirli seviyede tutmak, bunun için ABD ile ilişkileri geliştirmek, her zaman Kerimov'un stratejik hesapları arasında olmuştur. Özbekistan, Rusya'nın kurduğu örgütlere kendini bağlamak yerine, kendi güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilecek, modernize olmuş profesyonel ordunun oluşumuna önem vermekteydi. Bunun için ise yeniden ABD ve Avrupalılara yönelmek gerekliydi (Allison, 2008: 5).

Bunların dışında Orta Asya'daki enerji kaynakları üzerinde oluşan Rus monopolü Özbekistan'ı rahatsız etmekteydi. Putin'in işbaşına gelmesiyle beraber Moskova, petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendi sınırları üzerinden Avrupa pazarlarına nakledilmesine çalışmıştır. 2000'li yılların başında doğalgazın ihracat ve sevkiyatında kar marjı yüksek iken, zamanla düşmeye başlamıştır. 2008 yılından itibaren küresel piyasalarda yaşanan ekonomik kriz ve petrol ve doğal gaz fiyatlarının düşmesi üzerine, Rusya bölge ülkelerine ekonomik baskı yapmaya başlamıştır (Nichol, 2011:10). Böylece diğer sorunlara ek olarak (daha önce işbirliği alanında olan) "enerji" konusu da, son yıllarda Moskova - Taşkent ilişkilerini olumsuz etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Kerimov yönetimi 2006 senesinde Rusya'nın Gazprom şirketine verilen yatırım sözleşmesini iptal etme tehdidinde bulunmuştur. Rusya başbakanı Mikhail

Fradkov'un Özbekistan'a yaptığı ziyaret sırasında Gazprom'un sorunları çözülememiştir. Rusya'ya yapılan doğal gaz ihracatının miktarı ve fiyatı konusunda anlaşmazlık sürmüştür. 2007 yılında Kerimov yönetimi, Özbekistan'dan Çin'e uzanan 530 km'lik bir doğal gaz boru hattı inşasını gündeme getirmiştir. Bu aslında Rusya ve Çin'in bölgede sürdürdükleri enerji rekabetinde, Pekin'in kazançlı çıkması anlamına gelmekteydi. Özbekistan, Çin ile yapacakları gaz ticaretinde Rusya ile yapılandan daha kazançlı çıkacağını hesaplamaktadır (www.eurasianet.org -b). Buna karşılık Putin yönetimi, enerji alanında ticari ilişkilerin artırılması için çabalarını sürdürmüştür. Bu doğrultuda Eylül 2008'de Taşkent'e düzenlemiş olduğu resmi ziyaret sırasında, Özbekistan ve Türkmenistan üzerinden Rusya'ya ulaşacak 26-30 milyon metre küplük yeni bir doğal gaz boru hattı projesi görüşülmüştür (www.eurasianet.org-c). Taşkent'in rahatsız olduğu konulardan birisi de Rusya'nın üye olduğu uluslararası örgütler aracılığıyla Gürcistan'daki eylemlerini meşrulaştırıcı çabalarda bulunmasıdır. Moskova ŞİÖ zirvelerinde Gürcistan'ın işgalini haklı göstermeye çalışmış, Abazya and Güney Osetya'nın üye ülkeler tarafından tanınması için telkinlerde bulunmuş, ancak Pekin'in muhalefetiyle karşılaşmıştır. ŞİÖ nezdinde gerekli desteği bulamayan Rusya, Çin'in üye olmadığı KGAÖ toplantılarında benzeri girişimlerde bulunması Kerimov'u rahatsız etmekteydi (www.eurasianet.org-c).

Moskova Taşkenti kendi yörüngesinde tutmak için bazı teşebbüslerde bulundu. Bu bağlamda ekonomik ve ticari konularda bazı imtiyazlar vermeyi denedi. Örn. daha fazla ekonomik gelir elde etmesi için Özbekistan'a doğal gaz ticaretinde, Avrupa fiyatlarını teklif etti. Ayrıca Rus firmaları birçok sektöre yatırım yapacak idi. Diğer yandan sopa göstermeyi de ihmal etmedi. Rusya Tarım Bakanlığı, 2008 yılında bir hastalığı bahane ederek, pamuk dâhil Özbekistan'dan tarım ürünleri ithalatını durdurmuştur. Özbekistan, Rusya'ya yıllık ortalama 2 milyar dolarlık tarım ürünleri ihraç etmektedir. Nisan ayında alınan bu karar ancak bir ay uygulanmış, haziran ayında iki ülke cumhurbaşkanları arasında yapılan görüşme öncesinde iptal edilmiştir (www.eurasianet.org-d).

Ancak bu çabalar Kerimov'u Batıyla ilişkileri düzeltme politikasından vazgeçiremedi. Kerimov, 2008 yılında NATO'nun Avro Atlantik Ortaklık Konseyine katılmış, sonrasında ise bir yandan Batılılara Termez üssünün Afganistan operasyonunda kullanılmasını teklif etmiş, diğer yandan Afganistan'la ilgili 6+3 (Komşu ülkeler, Rusya, ABD ve NATO) formülünü ortaya atmıştır. Bu teklif ile Afganistan'ın yeniden yapılandırılması sürecinde Rusya - KGAÖ - NATO diyalogu önerilmekte idi (Allison, 2008:4). Ayrıca Wikileaks belgelerine göre Kerimov yönetimi, Afganistan'daki NATO güçlerinin ulaşım ve nakliye amaçlı kullandığı, kuzeydeki ülkeler üzerinden geçen, Kuzey Dağıtım Ağı'nı (Northern Distribution Network) Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için kullanmaya çalışmıştır (Tynan, 2011: www.eurasianet.org). Nitekim Andican Krizi nedeniyle, AB'nin Özbekistan'a uyguladığı ambargoları hafifletme kararı almasından bir ay sonra Özbekistan, Kasım 2008'de, EurAsEC'ten ayrılmıştır. Batının ekonomik yardımlarına ihtiyaç duyan Özbekistan'ın bu şekilde Moskova'ya bağımlılık yerine pragmatist bir zeminde Rusya ile ilişkilerini sürdürmek istediği açıktır (www.rferl.org-b). Özbekistan'ın EurAsEC konusundaki rahatsızlıklarından birisi de, örgütün su ve enerji konularında Orta Asya ülkeleri arasında ortaya çıkan sorunlara çözüm bulamamış olması idi. Diğer yandan 2008 yılında patlak veren küresel finans krizinin muhtemel etkilerine yönelik tedbir almak, Kerimov yönetiminin stratejik hesapları arasında idi (www.eurasianet.org-e).

EurAsEC aslında, özellikle Rusya açısından, yıldızı parlayan bir örgüt idi. Bu örgüt sayesinde başta enerji olmak üzere bazı sektörlerde üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler artmıştı. Özellikle Rus ekonomisinin güçlenmesi üzerine Kremlin, bu örgüt aracılığı ile üye ülkeler arasında Ortak Ekonomik Alan (Common Economic Space) kurulması projesi üzerinde çalışmaktaydı. Böyle bir dönemde Özbekistan'ın EurAsEC'ten ayrılması Rusya'nın Andican krizi sonrasında Orta Asya'da elde ettiği kazanımları baltalamaktaydı. Gregory Gleason'a göre, Özbekistan'ın EurAsEC'ten ayrılması aslında "Yeni Büyük Oyunda" oluşan dengelerin bir sonucu idi. Bir yandan Afganistan'da Taliban'ın gücünün yeniden ortaya çıkması, diğer yandan güneydeki İran'ın "nükeer kapasitesini artırması ve Orta Asya'nın

çevresinde oluşan yeni ekonomik durum, aslında Özbekistan'ın çıkarları ile çok fazla uyuşmamaktaydı (Gleason, 2008: www.eurasianet.org). Sonuçta bu yeni denge, Özbekistan'ın Rusya merkezli kurumlardan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Özbekistan - Rusya ilişkilerinde ortaya çıkan yeni sorunlar Rusya'nın Tacikistan ve Kırgızistan politikalarından kaynaklanmaktadır. 2009 yılından itibaren Kırgızistan'da iç karışıklıklar başlamış, bu karışıklıklar 2010 yılında Oş ve Celalabat kentlerinde, Özbekler ve Kırgızlar arasında kanlı çatışmaya dönüşmüştür. Özbekistan hükümeti ve bazı entelektüeller, 2009 yılında Oş'da başlayan olayların provoke edilmesinde, bir şekilde Rusya'nın rolünün olduğunu iddia etmektedirler. Kerimov yönetiminin asıl endişesi ise, benzeri bir oyunun Fergana Vadisi'nde sahneye konulması idi (www.eurasianet.org-f).

Bu dönemde Moskova'nın bölgeye yönelik bazı politikaları, Kerimov'un endişelerini artırmaktaydı. Nitekim 2009-2010 yıllarından itibaren Afganistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde artan gerginliklere odaklanan Moskova, KGAÖ'yü bölge politikasında kullanabileceği bir araç haline dönüştürmeye çalışmaktaydı. Rusya'nın KGAÖ'yü yapılandırma politikasına üye ülkelerin yaklaşımları farklı idi. Ancak bunlar arasında en fazla "endişeli" olan ülke ise Özbekistan idi. Zira örgütün yeniden yapılandırılması, Özbekistan - ABD ilişkilerinin ilerlemesini engelleyebilir (Lukyanov, 2012: <http://valdaiclub.com>) ve bu ülkenin Rusya'ya olan bağımlılığını artırabilirdi. Zira Rusya, bölge dışı ülkelerin bölgeye askeri tahkimat yapabilmesi için bütün üye ülkelerin onayının alınması gerektiği yönünde karar alınmasının gerekli olduğunu savunmaya başlamıştı. Böyle bir kararın uygulanması durumunda, Özbekistan'ın uzun vadede ABD ile düzleme eğilimine giren ilişkileri zedelenebilirdi (Laruelle, 2012:2). Zira böyle bir durumda ABD'nin Özbekistan'da üs açabilmesi için Rusya'nın onay vermesi gerekecekti. Ayrıca KGAÖ'nün yeniden yapılandırılması çerçevesinde örgüt bünyesinde Acil Mukabele Gücü (Rapid Response Force) oluşturulması kararlaştırılmıştır. Acil Mukabele Gücü sayesinde KGAÖ'de yapısal değişikliğe gidilecek, operasyonel gücün asker, ekipman ve üs sayısı artırılacak ve faaliyet alanı genişletilecek idi (Socor, 2009: www.jamestown). Diğer yandan bu güce, üye ülkelerin iç işlerine müdahale etme hakkı tanınmaktaydı. Dolayısıyla Kerimov yönetimi bu oluşuma katılmayı reddetmiştir. Kerimov yönetimi, Acil Mukabele Gücü'nün bütün BDT ülkeleri arsında ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturacak bir yapıya dönüştürülmesini savunmuştur. KGAÖ üyeleri ise içişleri ile ilgili sorunları bir dış müdahale olmadan kendi silahlı kuvvetleri ile çözebilmeli idiler (www.eurasianet.org-g).

Nitekim Rusya'nın Ağustos 2009'da Acil Müdahale Gücü kapsamında, Kırgızistan'ın Oş şehrinde ikinci bir üs açmaya karar vermesi, Taşkent'in endişelerinin daha da artmasına neden olmuştur. Oş, Fergana Vadisi'nde yer almaktadır ve Çin, Tacikistan ve Özbekistan sınırlarına yakın stratejik bir konuma sahiptir. Kerimov yönetimi ise, Özbekistan'ın sınırları yakınında artan Rus askeri güçlerinden rahatsız olmaktadır. KGAÖ'nün Rusya'nın bölgedeki neoemperyal politikalarını meşrulaştırıcı bir araca dönüşmesinden endişe eden Kerimov yönetimi, anlaşmayı imzalamamıştır (Ghazi, 2009:1). Taşkent yönetimi, bu konuda acele davranıldığını ve özellikle Kırgızistan'ın güneyinde Tacikistan ve Özbekistan sınırlarına yakın bir bölgede böyle bir üssün kurulmasının bölgedeki radikal oluşumları tetikleyerek, Orta Asya'yı istikrarsızlaştıracağını belirten bir bildiri yayınlamıştır. Diğer yandan Özbekistan'ın su sorunu yaşadığı Kırgızistan ve Tacikistan'a, Rusya'nın hidroelektrik santralleri inşa etmesi ve bu iki ülkeye silah satışı yapması, Özbekistan yönetimini rahatsız etmektedir. Zira bu dönemde, Naryn Irmağı üzerinde Hidroelektrik Santrali yapılması için Kırgızistan, Rusya'dan 2 milyon dolarlık kredi almıştır. Bu durum, Özbekistan ile beraber Kazakistan ve Türkmenistan gibi su sorunu yaşayan Orta Asya ülkelerinin tepkisine neden olmuştur (www.eurasianet.org-h:Upadhyay, 2013: <http://indrus.in>).

Özbekistan'ın kendi siyasi yörüngesinden uzaklaştığını gören Moskova, Özbekistan - Kırgızistan ilişkilerinin düzelmesi üzerine Taşkent'e baskı yapmaya başlamıştır. Diğer yandan kapatılan Karsi Hanabad üssünün yeniden ABD'nin kullanımına verilmesi ihtimali de Moskova'yı rahatsız etmekte idi (Ghazi, 2009:2). Bundan dolayı Moskova, Taşkent'e psikolojik

baskı yapmaya başlamıştır. 2009 yılında Rusya İnsan Hakları Grubu, Özbekistan ile ilgili hazırladığı raporda Batıların dilini kullanarak Kerimov yönetimini “insan hakları” ihlalinde bulunmakla suçlamıştır. Yayınlanan belgede iç siyasi muhalefeti baskı altında tutmak için, İslami radikalizm bahanesine başvurulduğu belirtilmiştir (www.eurasianet.org-).

Diğer yandan 2011 yılında yaşanan bazı olaylar, Özbekistan - ABD ilişkilerinin daha da gelişmesine neden olmuştur. 26 Kasım 2011 tarihinde 26 Pakistan askerinin NATO'nun hava saldırıları sonucunda yanlışlıkla öldürülmesi üzerine, Pakistan yönetimi ABD'den ülkesindeki Shami Hava Üssünü 15 gün içinde boşaltmasını istemiştir (Masood,2011:http://nytimes.com). Bu durumda ABD Hava Kuvvetlerinin Afganistan'a ulaşımı, Kuzey Dağıtım Ağı (Avrupa ve eski Sovyet coğrafyası) üzerinden¹¹ sağlanacaktır. Böylece Kuzey Dağıtım Ağı, Afganistan'daki NATO güçlerinin dış dünya ile bağlantısını sağlayan tek yol haline gelmiştir. Zaten Pakistan'la gerilimin artmasına paralel bir şekilde ABD Dış İşleri Bakanlığı, Özbekistan'la ilişkileri geliştirmenin yollarını aramaktaydı. ABD Kongresi, 16 Aralık 2011'de 2004 yılından itibaren Özbekistan'a yönelik uygulanan “askeri yardım yasağını” bazı şartlara bağlı olarak kaldırmıştır. (Kucera, 2011: http://nytimes.com) Böylece Özbek-Amerikan münasebetlerinin geliştiği 2011 yılından itibaren Özbekistan, KGAÖ bünyesinde yürütülen askeri tatbikatlara katılmamıştır (Askarov, www.gundem.be). Haziran 2012'de ise örgütten ayrıldığını bildirmiştir¹².

Özbekistan'ın KGAÖ üyeliğinden ayrılması, örgüt üyeleri (özellikle Belarus) tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Örgütteki bazı yetkililer Özbekistan'ın siyasal hayatında yeni sorunların ortaya çıkması durumunda, bu ülkenin yeniden örgüte kabul edilmesinin muğlak bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Özbekistan ise üye ülkelere dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı örgütün yeterince yapılandırılmadığından şikâyet etmiştir (Kucera, 2012: www.eurasianet.org).

Özbekistan'ın KGAÖ'den ayrılması, Moskova'nın Orta Asya'daki stratejik liderliğine verilen desteğin çekilmesi anlamına gelmekteydi. Zaten Taşkent'in KGAÖ'dan ayrılmasından önce Rusya bu örgütü Orta Asya'da istikrar sağlayıcı bir kurum olarak NATO'ya kabul ettirmeye çalışmıştı. Ancak Batılılar Moskova'nın bölgedeki eylemlerini meşrulaştırma anlamı taşıyan bu teklifi kabul etmediler. Özbekistan'ın örgütten ayrılması ise bölgede kurulmaya çalışılan Rus nüfuz alanını olumsuz etkilemişti (Laruelle, 2012:2). Artık Moskova'nın etkinliğindeki kurumların bağlayıcılığından kurtulan Taşkent'in Afganistan sorununa yönelik ABD ile yeniden stratejik ittifak oluşturma ve bölgesel güç olma politikalarına ağırlık verme imkânı ortaya çıkmıştır (Jafarova, 2012: www.azernews.az).

Ancak Kerimov yönetimi yeni bir ikileme karşı karşıya kalmıştır. Her ne kadar Özbek-Amerikan ilişkileri düzelmeye başlamış olsa da, Washington'dan bölgeyi ziyaret eden yetkililer Rusya'nın Kırgızistan'da üs kurmasına herhangi bir tepkide bulunmamıştır. Diğer yandan Osetya krizi örneğinde olduğu gibi bölgesel çatışmalarda ABD'nin Rusya ile doğrudan karşı karşıya gelmek gibi bir niyeti yoktur. Zaten Kazakistan gibi bölge ülkeleri de Rusya'nın bu politikalarına destek vermektedir. Dolayısıyla Kırgızistan'daki askeri varlığını artıran Rusya karşısında Özbekistan'ın “Moskova'dan uzak durmak” şeklinde formüle edilen politikası bazı riskler içermektedir (Ghazi, 2009:3).

Dolayısıyla Kerimov yönetimi, Moskova ile ikili ilişkileri geliştirme yolunu tercih etmiştir. Zira NATO'nun Afganistan'dan çekilmeye hazırlandığı bir dönemde, Taşkent'in örgütten ayrılması görünürde stratejik bir hata olarak değerlendirilebilir. Fakat Özbekistan, aslında çok yönlü bir dış politika tercih ederek, kendisini KGAÖ ile bağlamak istememiştir. Diğer yandan Kerimov yönetimi, Amerikan yanlısı ve Rusya karşıtı bir görünümünden kaçınarak, Rusya ile ilişkilere önem verdiğini vurgulamıştır. Nitekim Özbekistan'ın Rusya'dan uzaklaştığı imajından rahatsız olan Rusya Dış İşleri Bakanı Sergei Lavrov, Aralık 2012'de Özbekistan'a iki günlük resmi bir ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret sırasında değişmeyen gündem maddesi olan

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kuchins, http://csis.org)

¹² Çalışmanın bu kısmında yayın aşamasındaki, Sait Sönmez, “The Effects of Security Problems on the USA- Uzbekistan Relations”, s. 16'den yararlanılmıştır.

“güvenlik” konusu görüşülmüştür (Bhadrakumar, 2012: <http://valdaiclub.com>). Ayrıca Nisan 2013'te Moskova'ya resmi bir ziyaret düzenleyen Kerimov'un Putinle yapmış olduğu görüşmenin ana temasını, NATO'nun 2014 senesinde Afganistan'dan çekilmesi sonrasında bölgede oluşacak durum ve alınması gereken tedbirler oluşturmuştur (Kucera, 2013: www.eurasianet.org).

Sonuç

Bağımsızlık sonrası dönemde bağımsızlaşma ve güvenlik sorunları, Özbekistan Rusya ilişkilerini etkileyen en önemli faktörler olmuştur. Güvenlik sorunları Özbekistan'ı Rusya'ya iten faktörler olurken, bağımsızlaşma politikaları ise Özbekistan'ın Rusya'ya karşı mesafeli kalmasına neden olmaktadır. Zira Özbekistan'ın Rusya'ya yaklaşma politikaları, genelde tehdit algılamalarının yoğunlaştığı dönemlerde olmuştur. Rusya ise, Orta Asya'nın bu kilit ülkesini kendi yörüngesinde tutabilmek için Özbekistan'ın güvenlik zaafını kullanmaya çalışmaktadır. Kerimov yönetimi, yirmi yıllık bağımsızlık döneminde diplomatik manevralar yaparak Rusya ile ilişkilerini dengeli bir seviyede yürütmeyi başarmıştır. Güvenlik sorunlarının kısmen aşıldığı dönemlerde ise başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmış, ayrıca bağımsızlık politikalarına ağırlık vermiştir. Özellikle Tacikistan'da ateşkesin sağlanması sonrasında ABD'nin desteği sayesinde bölge ülkeleri ile entegrasyon hareketlerine öncülük etmesi ve ABD ile ekonomik, politik ve askeri alanda imzaladığı antlaşmalar, Taşkent'in ellerinin serbest kalması durumunda yöneleceği hedefleri göstermektedir. Benzer şekilde 11 Eylül saldırıları ve Andican olayları arasındaki dönemde ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi, bu hedefin bir başka göstergesidir.

Uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya doğru dönüşüm geçirdiği günümüzde, Avrasya'daki güç dengeleri de yeniden şekillenmektedir. Özbekistan - Rusya ilişkileri de bu yeni sistemden etkilenmektedir. Özbekistan, sahip olduğu kaynaklar ve ekonomik, politik ve askeri alanda yapılan reformlar sayesinde orta büyüklükte bir devlet olmayı başarmıştır. Rusya karşısında yirmi öncesine göre kıyaslanmayacak ölçüde güçlenmiştir. Ancak Rusya ise, yeni uluslararası düzende bir kutup haline gelmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Avrasya'daki pozisyonunu güçlendiren Rusya, eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki Moskova muhalifi olan bazı yönetimleri tasfiye etmeyi başarmıştır. 2008 yılında Gürcistan'a yapılan müdahale ve 2009 yılında Kırgızistan'da ortaya çıkan halk ayaklanması “Batı yanlısı rejimlerin” gerektiğinde güç kullanılarak tasfiye edildiğini göstermektedir. Böylece “Yakın Çevrede” rakip güçlerin etki alanları asgari seviyeye indirilirken, Avrasya Birliği örneğinde olduğu gibi Rusya ve müttefikleri arasındaki ilişkiler derinleştirilmektedir. Özellikle Tacikistan ve Kırgızistan'ın son dönemde Rusya'ya daha fazla bağımlı hale gelmeleri, Özbekistan'ın bir anlamda Rusya tarafından “çevrelenmesi” anlamına gelmektedir.

Günümüzde Özbekistan'ın doksanlı yıllarda Rusya'ya karşı kullandığı iki önemli karttan yoksun olduğu görülmektedir. Özbekistan, artık Rusya'yı dışlayarak Orta Asya ülkeleriyle bölgesel örgütler kurmak yoluyla bölgede lider ülke olma şansını kaybetmiştir. Doksanlı yıllarda ABD tarafından desteklenen bu girişimler, Andican olayları sonrasında Özbekistan'ın kendi tercihiyle son bulmuştur. Özbekistan ayrıca Rusya'ya karşı ABD kartını doksanlı yıllarda olduğu gibi kullanamayacaktır. Zira Güney Osetya krizi örneğinde görüldüğü gibi ABD'nin bölgedeki bazı ülkeleri Rusya'ya karşı destekleme politikası başarılı olmamıştır. Zaten günümüzde ABD, Afganistan öncelikli bir Orta Asya politikası takip etmektedir. Ancak NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi sonrasında Taliban'a karşı nasıl bir politika izleyeceği de netleşmemiştir. Bütün bunlar Rusya'nın bölgede dolayısıyla Özbekistan üzerinde etkisinin artacağını göstermektedir. Zaten bu gerçeğin farkında olan Özbekistan yönetimi; bölge ülkeleri, Rusya, ABD ve NATO'nun ortak bir Afganistan politikası yürütmelerini savunmaktadır.

Özbekistan'ın Rusya'ya karşı Çin'in yanı sıra İran, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerle de ilişkilerini geliştirmesi mümkündür. Ancak İran ve Pakistan'ın teokratik yapısı, Özbekistan'ın bu ülkelere yaklaşmasını engellemektedir. Ayrıca bu ülkelerin önümüzdeki dönemde Afganistan'da nüfuz alanı oluşturmaları da ihtimal dâhilindedir. Bütün bunlar

Özbekistan'ın Rusya'ya karşı temkinli politikalar takip etmesini gerektirmektedir. Son olarak şu noktanın da belirtilmesi gerekir ki, Kerimov sonrası Özbekistan'daki siyasi yapı da Özbekistan - Rusya ilişkilerini etkileyen unsurlar arasında olacaktır.

KAYNAKÇA

- "Central Asian Troika Formed To Bolster Peace" (9 Mayıs 1998). <http://www.rferl.org/content/article/1088558.html> (a) (ET:10 Haziran 2013)
- "Chronology for Russians in Uzbekistan" (10 Ocak 2007). <http://www.cidcm.umd.edu/mar/chronology.asp?groupId=70401>(ET:10 Haziran 2013)
- "Russian Human Rights Group Documents Uzbek Abuses, (23 Şubat 2009). <http://www.eurasianet.org/departments/news/articles/eav022409.shtml-j>. (ET:15 Mart 2013)
- "Uzbekistan Continues To Drift Away From Russia, But Not Necessarily Toward the West", (15 Temmuz 2008), <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav071508f.shtml> (d) (ET:15 Mart 2013)
- "Uzbekistan Surprised by EU Move to Extend Sanction" (13 Kasım 2006). <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articleseav111406.shtml>. (a) (ET:15 Mart 2011)
- "Uzbekistan To Quit Russian-Led Economic Bloc", (12 Kasım 2008). http://www.rferl.org/content/Uzbekistan_To_Quit_ProRussian_Economic_Bloc_Reports_Say/1348234.html (b) (ET:15 Mart 2013)
- "Uzbekistan: Tashkent Issues Critique of CSTO Rapid Reaction Force", (23 Haziran 2009). <http://www.eurasianet.org/departments/news/articles/eav062409d.shtml-g> (ET:15 Mart 2013)
- "Uzbekistan's Karimov Treads Cautiously in Response to Southern Kyrgyzstan Violence" , (17 Haziran 2010), <http://www.eurasianet.org/node/61333-f> (ET:15 Mart 2013)
- "Uzbekistan-Russia and the CIS", (Mart 1996). http://www.mongabay.com/history/uzbekistan/uzbekistanrussia_and_the_cis.html#VSvrHpcFiAStAEog.99(ET:15 Mart 2013)
- ABDULLAEV, Timur (Haziran-Temmuz 2004), "Uzbekistan Maneuvers," *Perspective*, 14 (4), <http://www.bu.edu/iscip/vol14/Abdullaev.html>(ET:10 Haziran 2013)
- ALLISON, Roy (24 Kasım 2008). "Security Cooperation between Western States and Russia over Central Asia/Afghanistan: The Changing Role of Uzbekistan", Chatham House Programme Paper,http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/241108_rep_allison.pdf (ET:10 Mayıs 2013)
- ASKAROV, Sabir, "Özbekistan Dış Politikası ve KGAÖ", <http://www.gundem.be/tr/konuk-yazarlar/ozbekistan-dis-politikasi-ve-kgao>. (ET:20 Mayıs 2013)
- AYDIN, Mustafa, Saule Baycaun (Mayıs 2005). "Tacik İç Savaşı Orta Asya'ya Etkileri", Musafa Aydın (ed.), *Küresel Politakada Orta Asya*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- BAKSHI, Jyotsna (27 Aralık 2005). "Russia and Uzbekistan Sign "Treaty of Alliance Relations", http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/RussiaandUzbekistanSignTreatyofAllianceRelations_jbakshi_271205 (ET:20 Mayıs 2013)
- BAKSHI, Jyotsna, "Russian Policy Towards Central Asia-I",<http://www.idsa-india.org/an-jan9-9.html>(ET:20 Mayıs 2013)
- BALCI, Ali (2010), "Afganistan: Küresel Güçlerin Oyun Alanı", Kemal İNAT ve diğ., (ed.), *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, Cilt 1*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Genişletilmiş 3. Baskı.
- Bhadrakumar, M.K. (24 Aralık 2012). "CSTO moves on - sans Uzbekistan", http://valdaiclub.com/near_abroad/53000.html(ET:20 Mayıs 2013)
- BLAGOV, Sergei (23 Şubat 2006). "Uzbekistan Sets Limits for Cooperation with Russia", <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav070605a.shtml> (ET:10 Haziran 2013)
- BOONSTRA, Jos (Ekim 2008). "Russia and Central Asia From Disinterest to Eager Leadership", http://www.fride.org/download/COM_Rusia_CentralAsia_ENG_oct08.pdf (ET:20 Mayıs 2013)
- CAFERSOY, Nazim (Sonbahar 2001). "Bağımsızlık ve Güvenlik Gölgesinde Rusya - Özbekistan İlişkileri", *Avrasya Dosyası, Özbekistan Özel*, 7 (3).
- COHEN, ARIEL (25 Haziran 2013). "Russia's Eurasian Union Could Endanger The Neighborhood And US Interests" http://valdaiclub.com/russia_and_the_world/59580.html(ET:10 Haziran 2013)
- CURTIS, Glenn E. (31 Mart 1997). "History of Uzbekistan", <http://motherearthtravel.com/uzbekistan/history.htm> (ET:10 Haziran 2013)
- CUTLER, Robert M (4 Aralık 2000). "Russia Slouches Towards Central Asia", <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/7240-analytical-articles-caci-analyst-2000-4-12-art-7240.html>(ET:10 Haziran 2013)
- ÇELİKPALA, Mitat (2006). "Sovyetlerden Günümüze Orta Asya Kafkasya'da Vahhabilik ve Siyasal İslam", Yelda DEMİRRAĞ, Cem Karadeli (ed.), *Geçmişten Günümüze Dönüşen, Orta Asya ve Kafkasya*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2006.
- DJALİLİ, Mohammad-Reza, Thierry Kellner (2009). *Yeni Orta Asya Jeopolitiği, SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*, (ter. Reşat Uzmen), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- GHAZİ, Azizullah (Haziran 2009). "A New Russian Base in Southern Kyrgyzstan: Containing Uzbekistan?", http://www.nps.edu/programs/ccs/Docs/Central_Asia/Article_July09.pdf (ET:15 Mart 2013)
- GLEASON, Gregory (2001) "Foreign policy and domestic reform in Central Asia", *Central Asian Survey*, 20(2).
- GLEASON, Gregory (24 Kasım 2008). "Uzbekistan: Evaluating Tashkent's Reason for Leaving the Eurasian Economic Community", <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav112508a.shtml> (ET:10 Nisan 2013)

- GÜLER, Nermin (Sonbahar 2001). "11 Eylül Sonrası ABD ve Rusya arasında Özbekistan", *Avrasya Dosyası, Özbekistan Özel*, 7 (3).
- GÜRER, Heidemaria, "Forms of Regional Cooperation in Central Asia", http://www.unserheer.at/pdf_pool/publikationen/10_wg_ftc_20.pdf (ET:10 Nisan 2013)
- HILL, Fiona (15 Ağustos 2002), "The United States and Russia in Central Asia: Uzbekistan, Tajikistan, Afghanistan, Pakistan, and Iran", <http://www.brookings.edu/research/speeches/2002/08/15russia-hill>(ET:10 Haziran 2013)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Andijan_massacre-c (ET:01.02.2013).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Eurasian_Economic_Community-b (ET:15 Mart 2013)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya-a> (ET:15 Mart 2013)
- <http://english.hizbuttahrir.org/index.php/component/content/category/46-books>(ET:10 Haziran 2013)
- <http://www.nationsencyclopedia.com/World-Leaders-2003/Uzbekistan-FOREIGN-POLICY.html> (ET:10 Haziran 2013)
- JAFAROVA, Aynur (21 Aralık 2012). "Reasons behind Uzbekistan's quitting Russia-led security group", <http://www.azernews.az/analysis/47804.html#>(ET:15 Mart 2013)
- KARASAR, Hasan Ali (Kış 2001). "Bağımsızlıklar Sonrası Türkistan'da Rus Siyaseti," *Avrasya Dosyası, Rusya Özel*, 6 (4).
- KASIM, Kamer (2010). "Tacikistan: Çok Boyutlu Bir İç Savaş", Kemal İnat ve diğ. (ed.), *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, Cilt 1*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Genişletilmiş 3. Baskı.
- KİMMAGE, Daniel (25 Kasım 2006). "Russia/Uzbekistan: Bringing Political Systems 'Closer Together'", <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp112606.shtml>(ET:10 Nisan 2013)
- KUCERA, Joshua (28 Aralık 2011). "Americas Uzbekistan Problem", <http://www.nytimes.com/2011/12/29/opinion/americas-uzbekistan-problem.html>. (ET:20 Mayıs 2013)
- KUCERA, Joshua (25 Nisan 2013). "As U.S. Prepares To Exit Afghanistan, Uzbekistan Warming To Russia?", <http://www.eurasianet.org/node/66877> (ET:20 Mayıs 2013)
- KUCERA, JOSHUA (29 Ekim 2012). "CSTO Not Giving Up On Uzbekistan", <http://www.eurasianet.org/node/66120> (ET:20 Mayıs 2013)
- KUCHİNS, Andrew C. ve diğ., "The Northern Distribution Network and Afghanistan, Geopolitical Challenges and Opportunities", *A Report of the CSIS Transnational Threats Project and the Russia and Eurasia Program*, <http://csis.org/files/publication/091229-kuching-NDNandAfghan-wep.pdf> (ET:15 Mart 2013)
- LAPIDUS, Gail W. (29 Ekim 2001) "Central Asia in Russian and American Foreign Policy after September 11, 2001", http://iseees.berkeley.edu/bps/caucasus/articles/lapidus_2001-1029.pdf(ET:10 Haziran 2013)
- LAURALLE, Marlène (Ağustos 2012) "Factoring the Regional Impact of Uzbekistan's Withdrawal from the CSTO", http://www.gmfus.org/wpcontent/blogs.dir/1/files_mf/1345830436Laruelle_Uzbekistan_Aug12.pdf (ET:20 Mayıs 2013)
- LUKYANOV, Fyodor (04 Temmuz 2012). "Uzbekistan Risks Outmanoeuvring itself", http://valdaiclub.com/near_abroad/45640.html (ET:10 Nisan 2013)
- MASOOD, Salmen (11 Aralık 2011). "C.I.A. Leaves Base in Pakistan Used For Drone Strikes", <http://nytimes.com/2011/12/12/world/asia/cia-leaves-pakistan-base-used-for-drone-strikes.html>. (ET:10 Haziran 2013)
- MEPPEN, Kurt H. (Şubat 2006). "U.S. – Uzbek Bilateral Relations: Policy Options", John C.K. Daly ve diğ. (ed.), *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/0602Uzbek.pdf> (ET:20 Mayıs 2013)
- NİCHOL, Jim (12 Ekim 2011) "Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests", *CRS Report for Congress*. <http://fpc.state.gov/documents/organization/176014.pdf>, (ET:20 Mayıs 2013)
- PANNIER, Bruce (27 Ekim 2005). Factbox Of Uzbek-Russian Relations, <http://www.rferl.org/content/article/1061714.html> (ET: 10 Haziran 2013)
- PURTAŞ, Fırat (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Ankara, Platin.
- RUTLAND, Peter (Kasım 2003). "Russia's Response to U.S. Regional Influence", *National Bureau of Asian Research journal Analysis*, 14(4). <http://www.nbr.org/publications/nbranalysis/pdf/vol14no4.pdf> (ET:10 Haziran 2013)
- SARI, Yaşar, Mahmut Alpay (2010). "Özbekistan: Orta Asya'da Demokrasi Korkusu", Kemal İnat ve diğ. (ed.), *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, Cilt 1*, Nobel Yayın Dağıtım, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara.
- SOCOR, Vladimir (16 Haziran 2009). "Uzbekistan Quietly Stalling on CSTO Collective Forces", http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35130(ET:10 Haziran 2013)
- SOCOR, Vladimir (Şubat 2006). "The Unfolding of the U.S.-Uzbekistan Crisis", John C.K. Daly ve diğ. (ed.), *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/0602Uzbek.pdf> (ET:10 Haziran 2013)
- SÖNMEZ -(b), Sait (Haziran 2010). "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *Avrasya Etüdleri*, 16 (37).
- SÖNMEZ-(a), Sait (Yaz 2010). "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya- BDT İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (27).
- SPECHLER, Dina Rome, Martin C. Spechler (2009). "Uzbekistan among the great powers", *Communist and Post-Communist Studies*, 42 (3).
- STEVENS, Daniel (Mart 2010). "Osama or the Georges: Shifting Threats and State Policy towards Civil Society in Uzbekistan", *Development and Change*, 41(2), <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-7660.2010.01638.x/full>(ET:10 Nisan 2013)

- TOLIPOV, Farkhod (2006). "The Strategic Dilemma of Central Asia", *Russia in Global Affairs*, 4 (4), <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=25838>(ET:10 Nisan 2013)
- TORBAKOV, Igor (13 Kasım 2005). "Uzbekistan Emerges as Russia's New "Strategic Bridgehead" in Central Asia", <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav121415.shtml> (ET:10 Nisan 2013)
- TYNAN, Deirdre (8 Eylül 2011). "Uzbekistan: Does Tashkent Use an Afghan Supply Route to Tweak Russia?" , <http://www.eurasianet.org/node/64148> (ET:10 Nisan 2013)
- UPADHYAY, Dadan (18 Nisan 2013). "Russia, Uzbekistan agree to join hands to meet Afghanistan threats", http://indrus.in/world/2013/04/18/russia_uzbekistan_agree_to_join_hands_to_meet_afghanistan_threats_23905.html (ET:10 Nisan 2013)
- WEITZ, Richard (11 Mayıs 2012). "Uzbekistan's Military Reform and Partner Potential", <http://www.sldinfo.com/uzbekistans-military-reform-and-partner-potential/> (ET:10.09.2012).
- WEITZ, Richard (Yaz 2006). "Averting a new great game in central Asia", *The Washington Quarterly*, http://hudson.org/files/publications/06summer_weitz.pdf(ET:10 Haziran 2013)
- YAMAN, Ali (2010). "Fergana Vadisi Orta Asya'nın Jeopolitik ve Stratejik Merkezi", Kemal İnat, ve diğ. (ed.), *Dünya Çalışmaları: Çalışma Bölgeleri ve Konuları*, Cilt 1, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Genişletilmiş 3. Baskı.